

STUDIJE

OBITELJ — MJESTO ROĐENJA I RASTA CRKVE

Ivan Marjanović

UVOD

Obitelj, kao i Crkva, zauzima istaknuto mjesto u problematici našeg vremena. Ova aktualnost dolazi zbog činjenice što se obje ustanove nalaze u fazi preobrazbe, prouzročene s jedne strane izvanjskim društvenim procesima, a s druge pak novim posvješćenjem zahvaljujući unutrašnjem razvoju. Međusobno ovisne, isprepletene su (i s ostalim organizmima i društvenim sustavima: škola, država, udruženja, partije) mnogostrukim vidovima i dimenzijama u uzajamnoj razmjeni uloga subjekta i objekta, mjesta i čimbenika, posebno u vezi s odgojem.¹

Istovremeno raste pozornost posvećena odgojnom procesu u kojem ova dva subjekta životno sudjeluju. Nitko se ne rađa sam niti sam raste; rođenje i rast jesu bitno društveni čini, kako u obitelji, tako i u Crkvi. Svijest dubokog jedinstva između kršćanske obitelji i Crkve jest nužni uvjet za govor o „integralnom” kršćanskom odgoju u personalističkom smislu.

Obitelj, prvi oblik Crkve, „domaća crkva” i Crkva, „velika Božja obitelj”, stoje u životnom odnosu koji osigurava kontinuitet priopćavanja spasenjske Božje ljubavi u konkretnoj čovjekovoj situaciji. To je odnos koji pospješuje pro-

micanje života u potpunom smislu kršćanskog spasenja kojemu i obitelj i Crkva — svaka na svoj način — služe kao izraz i iskustvo što u isto vrijeme postaju odgojna metoda.

Želeći biti dosljedna s tvrdnjom da su roditelji prvi učitelji vjere i s običajem krštavanja djece u vjeri Crkve što je ispovijedaju roditelji, Crkva se prepoznaje u obitelji, u svakoj obitelji, uvjereni da prije nego univerzalna, jest mjesna i prije nego mjesna, jest kućna, obiteljska.

To je dovelo do formuliranja postavke: U onoj mjeri u kojoj se Crkva shvaća i ostvaruje u svom izvornom i najdubljem crkvenom identitetu, ona poprima oznake obitelji koja postaje njezin životni model; i s druge strane: u onoj mjeri u kojoj se kršćanska obitelj shvaća i ostvaruje u svom izvornom i najdubljem obiteljskom identitetu ona poprima oznake Crkve koja postaje njezin životni model. To znači: što se više Crkva približi svom idealu postaje „obitelj” i

¹ Za otvaranje Crkve prema svijetu općenito usp. AG 36; LG 1, 4, 14, 23, GS 40, 42, 44, 58, 92; OE 2; UR 3; te encikliku Pavla VI *Ecclesiam suam*. U tom otvaranju obitelj zauzima istaknuto mjesto, usp. AA 30; GS 3, 52; LG 41, DH 5, *Familiaris consortio*, enciklika Ivana Pavla II.

što se više obitelj približi svom idealu postaje „Crkva”.

Obiteljskost Crkve i crkvenost obitelji jesu dva vida iste ljudsko-božanske stvarnosti čije je značenje upravo u nerazdvojujivosti. Njezin temelj je sama struktura čovjeka, rođenog iz obiteljske ljubavi i upravljenog prema onoj apsolutnoj što se utjelovljuje u Crkvi. Najdjelotvornije sredstvo za očuvanje ovog jedinstva jest strujanje života ne samo u njegovoj biološkoj dimenziji već isto tako u psiho-pedagoškoj, kulturnoj, duhovnoj, ljudskoj i kršćanskoj.

Područje našeg interesa u ovom studiju zahvaća psiho-pedagošku problematiku što prati razvojni put od obiteljskog iskustva (Crkve) do crkvene svijesti i prakse. Obitelj se javlja kao mjesto i čimbenik za postizanje odgojnog cilja – postati Crkva – ali pod drugim vidom ona već jest primarna stanica te Crkve kako s antropološkog gledišta, gdje se rađa i raste čovjek kršćanin, tako i s teološkog, kao znak i ostvarenje zajedništva Krista i Crkve. Nemir suvremenog čovjeka u postizanju ovog cilja prolazi kroz krizu društva u transformaciji (industrializacija, urbanizacija, sekularizacija...) i istovremeno kroz krizu osobnog rasta (djetinjstvo, dječastvo, adolescencija, mladost...) ne bez opasnosti da na neki način stvori rascjep, ako ne i raskid, između obitelji i Crkve.

Svrha ovog rada jest prikazati odgojni proces u krilu obitelji, predstavljajući je kao sugovornika društvenog i crkvenog događanja. Oslobođajući je od natruha i neautentičnih oblika i sadržaja želi se ukazati na jedan put, vjerujem moguć, koji od autentično ljudskih iskustava vodi crkvenom življenju i svijesti. Poteškoće koje prate ovakav napor tijesno su povezane s predmetom studija. Prije svega, obitelj kao socio-psiho-pedagoška stvarnost jest u isto vrijeme i mjesto i čimbenik Crkve, ali između jednog idealnog tipa obitelji i mnogostrukih (konkretnih) pojavnosti postoji čitav niz nijansi čije usklađivanje s idealom upravo zahtijeva odgojni proces. To traži izbalansirani osjećaj kritičnosti. Analogna poteškoća nastaje kod promatranja Crkve ukoliko se ova gleda s jedne strane kao socijalna institucija, podložna iskustvima i spoznajama mjerljivim ljudskim naporom, dok s druge strane ona u sebi utjelov-

ljuje spasenjsko otajstvo kao predmet vjere. Treća poteškoća se nalazi u faktoru „odgoja za Crkvu”, tj. u procesu životvornog ucjepljenja mladog kršćanina u crkvenu zajednicu.

Iako je bila prisutna težnja da se problematici pristupi interdisciplinarno, prikazujući obitelj i Crkvu u „koedukativnom” odnosu, ostaje opasnost da ove stvarnosti budu viđene svaka „za sebe”, više sučeljene jedna s drugom, nego ugrađene u sustavnu cjelinu. Isto tako mogu zadržati poteškoće različiti stupnjevi govora; no ukoliko se ovim senzibilizira svijest o mnogostrukosti i „neuhvatljivosti” ovih stvarnosti, pridajući im određenu autonomiju, bit će to dovoljan učinak.

I. POSTATI CRKVA KAO CILJ KRŠĆANSKOG ODGOJA

1.1. Razvoj crkvene svijesti kod djeteta

Osobita važnost prvih godina života za uravnotežen razvoj osobnosti nalazi potvrdu i opravdanje u znanstvenim istraživanjima i psihološkim pravcima kao i u praktičnoj primjeni ovih dostignuća na strukturaciju inteligencije, afektivnosti i društvenih odnosa.² To je razlog zbog kojega u ovim godinama treba težiti ostvarenju optimalnih uvjeta za ispravan religiozni odgoj koji u sebi uključuje i odgoj za Crkvu.

Iako se ne može govoriti o „crkvenom osjećaju” (*sensus ecclesiae*) u pravom smislu riječi kod djeteta prije nego ima 6–8 godina⁸, ipak postoji iskustvena dimenzija kao afektivna priprava, intuicija koja predusreće spoznaju, „životno znanje” srazmjerno njegovim čuvstvenim i mentalnim sposobnostima.

U djetetu postoji urođena i nužna sposobnost da živi u skladu s drugima. Stvarajući veze s članovima obitelji, tokom raznih momenata svoga razvoja, dijete uči aktivirati i proširivati

² Usp. npr. kognitivističku teoriju J. PIAGETA, psihoanalitičku E. H. ERIKSONA, te teoriju moralnog razvoja L. KOHLBERGA.

³ Usp. M. FARGUES, *Come sviluppare il senso della Chiesa nel bimbo*, CH. MOELLER i suradnici, *Come sviluppare il senso della Chiesa*, Brescia, La Scuola, 1962, str. 112.

ovu svoju sposobnost, uključujući se sve više u društvene grupe u kojima je pozvano rasti i dozrijevati. I budući da u Kristovom svjetlu vidi one s kojima živi kao svoju braću, sinove istoga Oca, ova njegova sposobnost nadilazi socijalnu dimenziju i poprima religiozni vid zajedničarskog karaktera.

Danas se s pravom misli da nije moguće formirati kršćansku osobnost neovisno od sredine, posredovanja grupe koja je na obiteljskoj, župskoj i društvenoj razini psihološki krug koji uvjetuje pojedinca.⁴ Ova sredina, ukoliko je oživljena kršćanskim duhom, nudi najbolji uvjet za shvaćanje Crkve, i dijete, „svjedok i sudionik, malo po malo postaje sposobno usvojiti vrednote što ih otkriva u sredini i ugraditi ih u svoju osobnost”.⁵

Prvi konstruktivni čimbenik crkvenog osjećaja u djetetu jest dakle sama sredina u kojoj živi, ona obiteljska, čija se glavna odgojna uloga sastoji u ponudi bogatog iskustva zajedništva što će kasnije poslužiti kao temelj za formiranje crkvenog mentaliteta.

U iskustvu Crkve dijete počinje od „zgrade”, „svetog mjesta”, „nedjeljne kuće” koja obuhvaća molitvenu i liturgijsku zajednicu sa svećeniškom kao posrednikom u obrednoj funkciji. Osim ovog vidljivog aspekta dijete teško uočava stvarnost Crkve. Stoga se eklezijalna kateheza, poštivajući sposobnosti djeteta, treba služiti njemu razumljivim elementima, nastojeći da se izražava više simboličkim i afektivnim jezikom, nego racionalnim, koristeći se također sugestivnim biblijskim i kulturnim slikama bliskim djetetu. Tako sam način shvaćanja djeteta, upućen na konkretnu logiku, zahtijeva Crkvu trajno konkretiziranu u vidljive znakove.⁶ U isto vrijeme otvara se put prema novim područjima Crkve koja će biti nova polja djetetova iskustva u pluralizmu grupa, različitosti stila i ponašanja, ali uvijek u zajedništvu Crkve, „sjedištu navješćaja i iskustva univerzalnog bratstva objavljenog i ostvarenog u Isusu Kristu”.⁷

1.2. Crkva kao cilj kršćanskog odgoja

Pojam odgoja u ovom procesu ne smije biti shvaćen jednosmjerno, kao „fabriciranje” odgajnika za ciljeve koje odgojitelj autoritativno

studije

određuje, već je to *suodgoj*, zajednički hod s odgajnikom (djetetom—dječakom — adolescentom...), stanje trajnog *obraćanja* odgajniku koje se kvalificira s tri temeljna motiva: duboko *zajedništvo* s njim i još šire s osobama s kojima on živi, predano *služenje* njegovom rastu koji teži prema punini ljudske i kršćanske zrelosti; autentičan i dosljedan stav osoba i sredine koja svojim životom *svjedoči* proklamirane vrednote. Sasvim je naravno da sva tri motiva: zajedništvo, služenje, svjedočenje — odražavaju stvarnost Crkve, ukazujući na njenu prisutnost i tamo gdje se ona (izričito) i ne spominje.

Činjenica da su trebala proći skoro dva tisućljeća iskustva Crkve da bi se mogla (u II. vat.) konstruirati jedna prilično kompletna vizija teologije Crkve⁸, upućuje na jedan pedagoški princip od ogromnog značenja, tj. da je iskustvo Crkve neophodno potrebni čimbenik za izgradnju crkvene svijesti i zrelosti.

Refleksivno obrazloženje, odnosno konceptualna formulacija ove svijesti, zanima nas samo ukoliko služi crkvenom životu. Ovaj je pak „dogadaj što se ispunja kao pojava zajedništva, ljudskog i religioznog, oko evangeoskog navješćaja”, i duboko obilježava osobnost navjesticite-lja i slušača⁹. Međusobna, zajedničarska dimenzija karakteristična za ovaj „dogadaj” zahtijeva da uđe u igru, što je moguće više, Crkva kao zajednica, stvarajući tako preduvjete sukladne odgojnoj svrsi, tj. postati Crkva.

Odgoj za crkvenu svijest (*sensus ecclesiae*) u mnogome nadilazi jednostavno minuciozno

⁴ Usp. G. GATTI, *Katehetska zadaća obitelji u suvremenoj Crkvi*, Zagreb, KSC, 1981, str. 144–155.

⁵ P. RANVEZ, *L'alba della vita cristiana*, Suggerimenti ai genitori, Torino – Leuman, LDC, 1968, str. 69.

⁶ Usp. H. M. SCHULZ, *Che cosa fa Dio tutto il giorno?* Domande dei bambini sulla fede. Risposte dei genitori ed educatori, Queriniana, 1976, str. 135–136.

⁷ G. DUPERRAY, *L'età del catechismo*, u: G. DUPERRAY i suradnici, *Le famiglie, la Chiesa e la fede*, Torino – Leumann, LDC, 1976, str. 158.

⁸ L. SARTORI, *Chiesa*, u: G. BARBAGLIO i S. DIANICH (priređili), *Nuovo dizionario di teologia*, Roma, Ed. Paoline, 1979², str. 123.

⁹ S. DIANICH, *Comunità*, u. *Nuovo dizionario...*, str. 152.

komuniciranje teoloških spoznaja o Crkvi. Pedagoški napor vrši ulogu senzibiliziranja u progresivnoj inicijaciji za ovaj crkveni osjećaj, ali prava, istinska senzibilnost koja omogućuje „vidjeti” i „kušati” nadnaravnu stvarnost Crkve preko materijalnih simbola nije drugo nego vjera koja, uostalom, zahtijeva vježbanje i produbljenje, u određenom smislu odgoj. „Živa vjera u otajstvo Crkve ne pripada jedino (iako je uključuje) domeni jednostavne objektivne spoznaje, čiste afektivnosti ili samog voljnog opredjeljenja. Crkva je otajstvo u punom smislu riječi – a ne samo u pojmu zloupotrebom ograničenom na zagonetku razuma – ona je sustav osobnih odnosa u koji potpuno ulazimo.”¹⁰

Njezine četiri oznake (jedna, sveta, katolička, apostolska) što ih ispovijedamo u simbolu vjere, nisu jednostavne spoznaje koje treba tumačiti i vjerovati kao statistički posjedovane stvarnosti, već su prije svega program života, „sredstvo tijesnog sjedinjenja s Bogom i jedinstva čitavog ljudskog roda” (LG 1). One su odgovornost vjere koja traži djela (Jak 2,14–26). Prije nego „istine”, one su zahtjevi i jedino u mjeri u kojoj budu ostvareni poslužiti će otkrivanju Krista, živog i prisutnog u njoj.

Biti član ove Crkve koja je ucijepljena na živo stablo ljudske povijesti, znači „staviti se u njene perspektive, zahvaćati s njom na njenim izvorima”.¹¹ Znači biti osjetljiv na poticaje Duha i zauzet u ostvarivanju onog tipa čovjeka kojeg nam je Otac darovao u svome Sinu. Teži se formiranju autentično kršćanske osobnosti, originalne u svojoj strukturi.¹² Vršiti se izbor u čijem temelju stoji prihvaćanje Krista kao najvišeg kriterija i trajne kritike vlastitog života i u isto vrijeme kao vrhovne vrednote i aksiološkog principa iz kojeg proizlaze svi ostali. To je novi način postojanja, karakterističan po bezuvjetnom predanju Bogu po vjeri.

Priziv na Boga i vjernost njegovoj riječi ne iscrpljuju se u osobnom susretu, već podiže i jača život grupe, izgrađujući zajedništvo sa svima onima koji su doživjeli isto iskustvo susreta, tvoreći zajednicu u kojoj zajedno živjeti i zajedno slijediti Krista postaje bitna oznaka koja se upravo definira kao Crkva.¹³ U tom smislu Crkva postaje „mjesto susreta ljudske i Božje

ljubavi, mjesto zajedništva i dijaloga Boga i čovjeka, Krista i njegovih vjernih”.¹⁴ Time crkvena dimenzija priziva kristocentričnu i duhovsku koje u prostorno-vremenskoj napetosti teže eshatološkom ispunjenju.

1.3. Modeli Crkve – za koju crkvu odgajati?

Iako ovdje nije prvenstvena nakana baviti se ekleziološkom problematikom, ipak je potrebno navesti neke modele koje evociramo kad govorimo o odgoju za Crkvu. Izabiremo onaj, koji se u današnjem trenutku ekleziološke znanosti čini najpotpunijim i najaktualnijim – model „Crkva zajedništvo”¹⁵ – ne zanemarujući ni one vidove koji su bolje izraženi u nekom drugom modelu.

Crkva kao utjelovljenje božanskog predstavlja otajstvo vjere i kao takva po svojoj naravi je nepretočiva u pojmovni jezik. Stoga je „definiranje” Crkve epistemološki nerješiv problem, ukoliko ekleziologija kao znanost ne posjeduje prikladne instrumente za mjerenje čitave crkvene stvarnosti. Zato svako konstruiranje ekleziološkog modela služi prvenstveno pastoralnoj upotrebi, a svaka se „definicija” očituje kao „globaliziranje” i „selekcioniranje” kojim se zahvaća i živi crkvena stvarnost; „globaliziranje,

10 V. AYEL, *Come sviluppare il senso della Chiesa nell' adolescenza*, u: CH. MOELLER i suradnici, *Come sviluppare...*, str. 131–132.

11 G. VOLTA, *Orientamenti per l'educazione al senso della Chiesa dopo il Vaticano II*, u: *Pedagogia e Vita*, Brescia, XXVII (1966), br. 4–5, str. 378.

12 G. DHO, *Fondamenti psicopedagogici della catechesi*, u: *Educare III*, Zürich, PAS-Verlag, 1964, str. 15.

13 Usp. M. FILIPPI, „*Vieni e seguimi*”, M. FILIPPI–B. BARTOLINI, Guida a „*Il Catechismo dei fanciulli*” 2) *Venite con me*, 1/2, str. 6, usp. također Y. CONGAR, *Struttura o regime conciliare della Chiesa*, u: *Concilium*, 1983/7, str. 16.

14 A. MERLAUD, *Realtà umane ed educazione cristiana*, Torino – Leumann, LDC, 1968, str. 58.

15 „Studij raznih ekleziologija, katoličke, pravoslavne, protestantske, anglikanske i ekumenske, pokazuje da najtradicionalnija i najstarija tema zajedništva ostaje najizvornija ekleziološka tema. Uistinu, termin *communio* čini se, udružuje u sebi karakteristične elemente raznih ekleziologija: katoličke o mističnoj

ukoliko se ovom operacijom želi obuhvatiti čitava stvarnost; selekcioniranje, ukoliko se njena sveukupnost shvaća i živi s određene točke gledišta koje osvjetljava neke vidove, a druge ostavlja u polusjeni”.¹⁶ Pa i najpoznatije „definicije” Crkve, kao one R. Bellarina i A. Möhlera, uspijevaju izreći tek jedan vid (iako važan): Bellarminova institucionalnu pripadnost, a Möhlerova crkveno zajedništvo po Kristovom trajnom utjelovljenju u Crkvi.¹⁷

Različite, iako komplementarne pozicije, mogu se naći i u koncilskim modelima. *Crkva – zajedništvo*, izražena biblijskim kategorijama „tijelo Kristovo” i „narod Božji”¹⁸, sa svojim popratnim vidovima: univerzalnost spasenja u kojem je Crkva viđena kao otajstvo i sakrament, ekumenizam, bratstvo, mnoštvo u jedinstvu, sloboda i odgovornost; *Crkva – služenje* ističe transeklezijalnu dimenziju kao temeljnu crtu tj. „narav Crkve poistovjećuje se s njenim poslanjem”.¹⁹ Ekleziološka doktrina što je Koncil iznosi usredotočena je na konstruktivne odnose Crkve koji se mogu izreći u četiri progresivna, sve dublja motiva: služenje i sakramenti (apostolicitet); otajstvo Crkve kao povijesnog ostvarenja Božjeg plana spasenja (jednost i jedinstvenost); misionarska narav Crkve (katolicitet), eshatološka dimenzija Crkve (svetost). Ovi odnosi proizlaze iz trinitarnih i čine Crkvu sakramentom i točkom uspoređivanja i susreta čovjeka s Kristom. Zato se unutar Crkve naglašavaju ova tri motiva: *koinonia – zajedništvo* (životni odnos participiranja svih sa svakim i svakog sa svima, sve do prožimanja, prisnosti po kojoj čitava Crkva živi u kršćaninu i čitav kršćanin u Crkvi); *diaconia – služenje* (Crkva živi snagom karizama i uloga koje zahvaćaju sve u sposobnosti, zauzetosti i daru – služenju drugima); *martirya – svjedočenje* (svi su pozvani na apostolat oko izgradnje zajednice Kristovih svjedoka)²⁰, što je u stvari dosljedna posljedica življenog zajedništva i ostvarenog poslanja.

Iako govor o Crkvi predstavlja središnju jezgru i stožer čitave koncilске misli, koja je nastojala osvijetliti točku gledišta s koje Crkva promatra svijet i čovjeka, zadnji razlog i uzrok svoga postojanja, života i djelovanja, koncilski tekst koji je najviše stavio Crkvu u krizu jest upravo Konstitucija o Crkvi u suvremenom svi-

jetu i to zbog jake dijalektike što je Crkva u sebi nosi, između transcendencije i inkarnacije (koja nije bez rizika „kontaminacije” ili „distanciranja”), između institucije i događaja, između njene univerzalne i partikularne naravi.²¹ Budući da je živi organizam koji djeluje i razmišlja o svom djelovanju i još više o djelovanju što ga Bog u njoj izvodi, Crkva ne može ponuditi definitivnu formulu sebe same, jer se Božje djelovanje i djelovanje Crkve proteže prema eshatološkoj budućnosti. Tim se potvrđuje provizornost svake ekleziologije jer je svaka pod utjecajem svog vremena i iskustva Crkve u tom vremenu.

solidarnosti, evangeličke o congregatio sanctorum, pravoslavne sobornosti i može biti baza ekumenskog dijaloga.” P. C. BORI, *Koinonia*, Morcelliana, Brescia, 1972, str. 55. Prema L. SARTORIJU govor o zajedništvu ima svoju težinu u sva četiri koncilska, ekleziološka modela koja on spominje. povijesno-pravnom, sakramentalnom, karizmatikom i ekumensko-misionarskom. Usp. *nav. dj.*, str. 127–130. Vidi također Y. CONGAR, *nav. dj.*, str. 15–26. Ekleziologija izvanredne biskupske sinode 1985. također počiva na ključnom pojmu zajedništva. Usp. H. POTTMEYER, *La Chiesa come mistero e come istituzione*, u: *Concilium*, 1986/6, str. 133–147. I crkveno pravo je prožeto dobrim dijelom ekleziologijom zajedništva, posebno knjige II, III i IV CIC-a. Usp. E. CORECCO, *Fondamenti ecclesiologici del nuovo Codice di diritto canonico*, u: *Concilium*, 1986/3, str. 23–35. Pokoncilska ekleziologija nastavlja ovaj pravac iako ima zagovornika i model „Crkva–služenje”, posebno u zemljama trećeg svijeta, gdje se Crkvu promatra kao jednu od tolikih snaga koje djeluju na ostvarenju slobode, mira, pravde i napretka. Usp. A. DULLES, *Ecclesiologia cattolica dopo il Vaticano II*, u: *Concilium*, 1986/6, str. 15–27. I dominantni pastoralni model na snazi u našoj Crkvi ima mnoge oznake ekleziologije zajedništva. Usp. J. BALOBAN, *Pastoralni model na snazi u našoj Crkvi*, u: *Bogoslovska smotra*, 1986/1–2, str. 43–54.

¹⁶ L. GALLO, *Quale Chiesa?*, u: *Note di pastorale giovanile*, 14 (1980) 4, str. 42. Ovim problemom bavio se i JUBILARNI 10. SIMPOZIJ PROFESORA TEOLOGIJE u Zagrebu, *Odgoj za Crkvu – ali kakvu?*, BS, 1986/1–2, str. 119–122.

¹⁷ Usp. I. GOLUB, *Duh Sveti u Crkvi*, Zagreb, 1975, str. 71–74.

¹⁸ Izvršnu ekleziološku sintezu pod ovim vidom (s obilnom bibliografijom) predstavlja djelo M. ZOVKIĆA, *Crkva kao narod Božji*, Zagreb, KS, 1986. Ovaj model je dominantan u našoj pastoralnoj praksi, vidi J. BALOBAN, *nav. dj.*, str. 43–54.

¹⁹ L. GALLO, *Quale Chiesa? ...*, str. 43.

²⁰ Usp. L. SARTORI, *nav. dj.*, str. 141.

²¹ Usp. *isto*, str. 142–144.

Zbog različitih potreba i osjetljivosti što proizlaze iz konkretne primjene važećih eklezioloških principa, moguće je dakle u pokoncilu govoriti o *komplementarnoj pluralnosti eklezioloških pozicija*, koje međutim daju sve veću važnost lokalnim crkvama i unutar ovih manjim zajednicama: župi, grupi, obitelji, tako da sveopća Crkva rezultira kao „zajedništvo zajednica”.^{2 2}

Tako se na „koncentričan” način potvrđuje princip „ontoekeziologije”, suprotan onom piramidalnom, „silaznom”, dominantnom u modelu Crkve – institucije.^{2 3}

Da bi se moglo govoriti o jednom valjanom modelu Crkve, nužno je osvijetliti njene temeljne elemente: trinitarni izvor Crkve, kristocentrizam, moć Duha Svetoga, vrijednost euharištije, bratsku vezu između učenika Gospodinovih, eklezijalnu ulogu službi, komplementarnost članova Crkve, težnju za dovršenjem zajedništva do Gospodinovog slavnog dolaska. Sav taj program izgradnje prožet je ljubavlju, vrhovnim kriterijem i metodom rasta.^{2 4}

1.4. Obitelj u ekleziologiji

U ovoj koncepciji Crkve u kojoj se vrednuje specifičnost svih njenih članova, njihovih darova i služenja, svoje značajno i nezamjenjivo mjesto nalazi i „mala Crkva”, obitelj;^{2 5} i to ne samo zbog pedagoških motiva, već još više zbog ontoekezioloških, koji je čine aktivnim središtem dinamičnih pothvata. Obitelj predstavlja onu životnu stanicu u kojoj se velikim dijelom odigravaju odnosi Crkve i svijeta, Evanđelja i povijesti, ispovijedanja vjere, suvremene kulture i laiciziranosti, produktivnih i društvenih struktura.^{2 6}

Zbog svog jedinstvenog položaja u ljudskoj stvarnosti,^{2 7} ona predstavlja most u sadašnjoj preobrazbi suvremenog društva između vječnih vrednota i novih utjelovljenja. Ne isključujući druge kanale komuniciranja Krista u Duhu Svetom, ona ostaje primarni i najočitiji izraz „transfiguracije božanstvenosti koja se razlijeva tijelom Crkve, snagom Isusove posvećene čovječnosti”.^{2 8} Pa i onda kad se stvarno stanje obitelji čini vrlo dalekim od kršćanskog ideala, zbog izgubljenosti u „buržuskom individualiz-

mu”, prvi čin pastoralne aktivnosti treba biti buđenje crkvene svijesti obitelji, a ne traženje nadomjestka obitelji ili suprostavljanje obitelji katehističke djelatnosti. Prvotno značenje religioznog pitanja mnogih roditelja u vjerskom odgoju nije nezainteresiranost (kako se to često znade suditi odozgo), već je baš traženje priznanja za onaj izvorni religiozni interes koji traži prikladnu formu da bi se mogao zaodjenuti autentičnim religioznim vrednotama.^{2 9}

Za postizanje ovog cilja nužna je suradnja svih – prema vlastitim mogućnostima – koji su na bilo koji način odgovorni za vjeru djece: roditelja, svećenika, katehista, animatora kršćanskog pokreta, članova prosvjetnih i slobodnih aktivnosti. Tako će crkvena nauka o različitosti darova i službi naći pravu, konkretnu primjenu u pastoralnoj praksi. Središnja točka ove akcije jest kateheza djece – mladih, koja se

²² Pod tim vidom korisno je konzultirati. N. DE MARTINI, *Nova župa – zajednica prijatelja*, Zagreb, KSC, 1982.

²³ L. GALLO, *nav. dj.*, str. 45.

²⁴ Usp. CONFERENZA EPISCOPALE ITALIANA, *Comunione e comunità*. Piano pastorale per gli anni '80, Roma, 1981, I, 4. N. DOGAN smatra da modeli Crkve moraju odgovarati ovim kriterijima: da su biblijski i kršćanski utemeljeni, da stvaraju zajedništvo, uključuju kršćanske vrednote, izražavaju suvremena iskustva čovjeka i da su plod suvremene teologije i kulture. Usp. N. DOGAN, *Modeli Crkve u ekleziologiji*, predavanje na jubilarnom 10. simpoziju profesora teologije u Zagrebu, cit. prema BS, 1986/1-2, str. 119-122.

²⁵ Usp. GE 3; AA 9, 30; OT 7, GS 52.

²⁶ Usp. COMMISSIONE EPISCOPALE PER LA DOTTRINA DELLA FEDE LA CATECHESI E LA CULTURA, *Signore da chi andremo? Il catechismo degli adulti*, Roma, 1981, str. 256.

²⁷ Usp. V. BAJSIĆ, *Obitelj kao zajednica osoba*, u: *Na rubovima Crkve i civilizacije*, Zagreb, KS, 1972, str. 231-245.

²⁸ Usp. CH. MOELLER, *Orientamenti dottrinali e prospettive catechistiche*, u: CH. MOELLER i suradnici, *nav. dj.*, str. 71.

²⁹ Usp. G. DUPERRAY, *La famiglia smarrita*, u: G. DUPERRAY i suradnici, *nav. dj.*, str. 42. „Istinski brak i obitelj jesu odraz Božje ljubavi. (...) Ukoliko ne samo postoje nego se doista ostvaruju, izraz su Božjeg duha i u skladu s njim se izgrađuju...” J. R. SIEBERT, *Il futuro del matrimonio e della famiglia: inaridirsi o ristrutturarsi?*, u: Concilium, 1979/1, str. 71.

sve više objavljuje kao mjesto širokog osvještavanja laika o vlastitoj odgovornosti za život Crkve. Ta je kateheza usredotočena na ono najbitnije: upoznati i ljubiti Krista u kršćanskoj zajednici, zauzimajući svoje mjesto u svijetu, te prolazeći raznim etapama svoga razvoja proživljavati razna iskustva Crkve, tj. rasti u Crkvi i s Crkvom.³⁰

Ovaj govor o Crkvi želio je izraziti neke osnovne elemente modela Crkve za koji se želi odgajati putem obitelji. Uočavaju se već karakteristične crte koje približuju ova dva subjekta u recipročnom priznavanju, suradnji i promicanju. To je preduvjet za bolje shvaćanje stanja, zvanja i uloge obitelji u odgoju za Crkvu.

II. OBITELJ – NOSILAC DOGAĐANJA U DRUŠTVU I CRKVI

2.1. Pojam obitelji

Pojam obitelji, u užem smislu riječi, označava danas njezin najrasprostranjeniji tip u kojem jedan bračni par živi s jednim ili više djece, biološkog porijekla ili posvojenih. Unutar ove obiteljske zajednice sadržana je povijest, način života osoba s vlastitom strukturom, koja je određena brojem članova, njihovim temperamentom, različitim ravnotežom spolova, dobi, osobnim uključivanjem pojedinih članova u društvo posredstvom rada, škole, slobodnog vremena; sve su to dinamične i gipke stvarnosti koje izmiču jednodisciplinarnom načinu govora.³¹

S pedagoškog gledišta obitelj se može promatrati kao „sustav osjetljiv na pojedinačne podsustave osoba koje ga tvore i na razne društvene sustave (institucije)”.³²

Odnos i interakcija između raznih komponenti ovog sustava – gledano iznutra (obiteljska struktura) i izvana (odnosi sa sredinom) – mogu činiti kvalitativno različit sustav, s vlastitim oznakama koje se odražavaju u raznim praktičnim posljedicama i u raznovrsnom ostvarenju i prisutnosti vrednota.

Sustav obitelj u svojim normalnim uvjetima, tj. onima koji mu dopuštaju potpunu realizaciju, funkcionira tako da postigne ciljeve koji proizlaze iz strukture i podsustava bračnog pa-

ra, roditelja, djece, vodeći računa o pojedinačnim podsustavima osoba i ambijenta.³³ U svojim unutarnjim odnosima obitelj se potvrđuje kao „mjesto rođenja i najdjelotvornije sredstvo humanizacije i personalizacije (očovječenja i poosobljenja) društva”.³⁴ U odnosu pak na vanjski ambijentalni sustav, ona se predstavlja kao nosilac tzv. „obiteljske politike”, komplementirajući se s društvom u promicanju dobra svih ljudi i svakog čovjeka.³⁵

2.2. Stanje obitelji

Promatrana sa sociološkog gledišta, suvremena je obitelj pretrpjela osiromašenje ukoliko se svodi na sve manji broj članova; postala je „mala grupa” s oslabljenom i nestabilnom strukturom. Utemeljena na pristanku (ugovoru) i držana na okupu čistim obiteljskim čuvstvom, bez odnosa vlasti ili rodbinskog autoriteta, otvara se procesu personalizacije ukoliko je pažnja usmjerena ne više na obitelj kao grupu već na probleme pojedinaca i njihovih međuodnosa.

Istovremeno, obitelj je sve više potisnuta iz društvenog konteksta, čini se da je osuđena na neznatnu ulogu u sve složenijem, organiziranijem, racionaliziranijem društvu gdje društvenu

³⁰ Usp. EPISCOPATO FRANCESE, *L'educazione cristiana dei fanciulli*, Torino – Leumann, LDC, 1977, str. 4–12.

³¹ Posebno sociološkog govora, ukoliko se ovaj zanima samo za oznake tzv. „zapadne”, „industrijalizirane”, „monogamijske”, „nuklearne” obitelji. Usp. F. MOURVILLIER, *La famiglia nella società contemporanea*, u: G. DUPERRAY, nav. dj., str. 17.

³² P. SCILLIGO, *L'intervento nella famiglia come sistema aperto: valori e neutralizzazione del sistema*, u: *Orientamenti Pedagogici*, 28 (1981), br. 1, str. 7.

³³ *Isto*, str. 18.

³⁴ *Familiaris consortio*, 43.

³⁵ Usp. *isto*, br. 44–45. To je zajamčeno priznanjem i ostvarenjem njenih prava među kojima su najvažnija: postojati i napredovati kao obitelj, vršiti vlastitu odgovornost na području prenošenja i odgajanja života, bračna intimnost, stabilnost i veza bračne ustanove, vjerovati i ispovijedati vlastitu vjeru i odgajati djecu u njoj, postići fizičku, društvenu, političku sigurnost, pravo stanovanja, javnog nastupanja, udruživanja, zaštite maloljetnika, poštena zabava, dostojni uvjeti života, mogućnost iseljavanja u potrazi za boljim životom. (Fam. cons. 46.)

vlast prvenstveno vrše krupne organizacije, dok male grupe, kao obitelj, sve više bivaju potisnute i obezvrijeđene.³⁶ Njena prvotna oznaka postala je promjena. Prešla je put od proizvodne do potrošačke jedinice, prepuštajući društvu, milom ili silom, neke funkcije koje je tradicionalno vršila. Ekonomski neovisna od rodbine, postaje sve ovisnija od društva (npr. stan, posao, zdravstvo, izobrazba). Funkcioniranje života sve se više bazira na demokratskim pravilima i odlukama donešenim zajedno, ali se osjeća prisutnost mnogih razbijačkih snaga bilo u obiteljskoj strukturi zbog krize transformacije, bilo u međuljudskim odnosima zbog psihoevolutivnog i odgojnog procesa.³⁷

Trajanje života koje ova sužena obiteljska grupa provodi zajedno vrlo je kratko, posebno ako se uspoređi s povišenom granicom srednje starosne dobi. Ali i u ovom rasponu kratkog trajanja obitelji kao grupe, efektivni suživot je u opadanju zbog zaposlenosti roditelja, školovanja djece, slobodnih aktivnosti, dok dobiva na važnosti afektivni intenzitet odnosa zaslugom prostorno-vremenske raspoređenosti te izvanrednih momenata što tvore zajedništvo (obroci, praznici, zabave). Svi ovi elementi intenzivnog karaktera jesu ambivalentni, mogu predstavljati zapreke za rast ili biti poticaji za inicijativu i stvaralaštvo.

Mobilnost, ključni čimbenik modernog života, igra veliku ulogu u društvenom razvoju obitelji. Migracije unutar geografskog područja i pomaci na društvenoj ljestvici važan su činilac promjene i trajnog hoda u nove situacije i društvene odnose, tako da se glavnom oznakom suvremene obitelji može smatrati ne više stalnost u životnom kontekstu, već međusobne veze unutar obiteljske grupe.³⁸

Prešavši sa mikrokozmosa društva na ulogu sinteze, podnijevši razne restrikcije društvenih zadaća, obitelj se oslobodila nepotrebnog balasta, sačuvavši za sebe jedinstveno mjesto prvotne i idealne sredine za susret čovjeka u razvoju (djete, dječak, mladić) s društvom u transformaciji, pozvana da u svoj toj vrtoglavoj dinamici pruži osobnu sigurnost, uravnoteženu afektivnost, prvu formaciju i informaciju o životu. Ali i ona sama živi trajnu preobrazbu kao temeljni elemenat svoga postojanja: rađa se iz

loma (ostavlja se oca i majku da bi se osnovala obitelj), izgrađuje se tokom razvoja i dozrijevanja zaručnika; to je zajednica utemeljena na razlikama i napetostima: muž – žena (različito porijeklo, temperament, tjelesno ustrojstvo, inteligencija, način shvaćanja, osjećajnost), roditelji – djeca (sukob generacija, različita dob, spol, darovi i broj djece) i sve to teži k rješenju u odnosima ljubavi koji poosobljuju osobu i otvaraju je mnogovrsnom pluralizmu iskustava i mišljenja.³⁹

Ovaj pozitivan vid nije jedini ishod preobrazbe obiteljske ustanove. Dvoznačnost transformacije ni ovdje nije bez bolnih posljedica koje u najgorim slučajevima postaju „poraz ljubavi“, neprihvatanje osobe, posebno djeteta (ne samo u trenutku rođenja već tokom čitavog razvojnog procesa), zbog čega je ono pogođeno čuvstvenom nestabilnošću, osjećajem osamljenosti i napuštenosti, trpi rascijep odgojnih sredina i susreće nesavladive poteškoće za vlastitu identifikaciju.

Na psihomoralnom planu značajan vid i jedna od glavnih promjena što zahvaća brak i obitelj danas, odnosi se na mjesto koje pripada djeci u bračnom planiranju. Većina bračnih drugova ne povezuju više nužno spolne odnose s rađanjem. Rađa se novi seksualni moral koji u spolnim odnosima vidi značenje za sebe (bez upućenosti na dijete), moral osobe koji – budući da su dosta raširene i sigurne tehnike kontrole rađanja – „riskira da se sroza u banalnost i bude promatran samo pod vidom užitka, lišenog odgovornosti”.⁴⁰

³⁶ Usp. G. MILANESI, *La famiglia oggi: i suoi problemi, il suo avvenire*, u: L. MACARIO i suradnici, *Genitori oggi*, Roma, PAS-Verlag – Zürich, 1972, str. 14–16.

³⁷ Usp. P. DELOOZ, *Caratteristiche della famiglia occidentale*, u: F. J. BUCKLEY i suradnici, *L'educazione religiosa in famiglia*, Brescia, La Scuola, 1975, str. 131–132.

³⁸ Koristan prikaz ove problematike i pastoralne brige Crkve može se naći u knjizi: *Crkva u novoj seobi naroda. Ekleziologija suvremenih migracija*, Zagreb, KS, 1974; i *Evangelizacija suvremenih selilaca*, Zagreb, KS, 1974.

³⁹ Usp. C. GAUDILLIER, *Un senso giusto della famiglia*, u: F. DESTANG, *Per una educazione cristiana dei bambini*, Torino–Leumann, LDC, 1971, str. 92–95.

⁴⁰ P. DELOOZ, *nav. dj.*, str. 143.

U ovom moralu rađanje (kad se ostvari) postaje praksa koja služi „sustav roditeljskih želja projiciran na dijete”. Ono se smatra „potvrdom roditeljskog identiteta, objektom vlastite proizvodnje, planiranim i predviđenim”. Dijete postaje sve manje prihvaćeno, a sve više traženo kao „utjelovljenje roditeljskih planova”, a odatle se rađa stanje nesigurnosti i egzistencijalne tjeskobe za obje strane, videći da osoba (roditelj i dijete) izlazi iz sheme programirane želje predmeta posjedovanja.⁴¹

Pridavanje isključive važnosti bračnom paru i posebno mitu „ljubavi – strasti” što vodi sjeđinjenju po efektu „neodoljive nužde” gdje se ono bitno ljudskoj ljubavi gubi i gdje se dijete vidi kao „zapreka drami”,⁴² promjene nekih temeljnih struktura i primarnih funkcija,⁴³ te prijetnje rasapa što vise nad obitelji (rastava, odijeljenost, pa makar i zbog posla ili određenih načina zabave), kompletiraju ovu sliku motiva „metafizičkog atentata” koji često dovodi do „sinovskih tragedija” današnjeg djeteta.⁴⁴

Današnje je dijete previše pritisnuto težinom „grieha svijeta” i greškama odgojitelja da bi moglo egzistirati hic et nunc. I čini se, da od ovog „djeteta robota” i „djeteta tipa”, današnje dijete živi neke dosta problematične vidove: njegov afektivni život, njegove psihološke odnose u vezi sa svijetom tehnike i svijetom odraslih. Lakoća koja se stvara u svijesti djeteta s obzirom na proizvodne procese u upotrebi, jer se ne zna cijiniti vrijednost stvari, pasivnost koja postaje zasićenost i dezinteresiranost, individualizam i neodgojna sloboda, jesu negativne posljedice tehničke civilizacije. U kršćanskoj sredini pridružuje se još „kontrakateheza” zaodjenuta u razne oblike koji su uvijek protuučinkoviti naviještenoj, ali u obitelji neživljenoj poruci. Stoga je potreban odgoj za osobni izbor, za smisao zauzetosti, žrtve, suranje, da bi se odstranili negativni utjecaji, a ojačala otvorenost, zbližavanje među osobama i „pročišćenje kršćanskog morala što ga zahtijeva nova civilizacija.”⁴⁵

2.3. Odgojna uloga obitelji

Društveno-kulturne promjene što su zahvatile obitelj kao biološko-društveno-duhovni studije

kompleks nastale su iz dva nerazdvojna i sinhronizirana faktora: s jedne strane promjene u ekonomsko-političkoj situaciji (industrijalizacija, urbanizam, školstvo) i s druge strane novi način promatranja odnosa muškarca i žene, i dosljedno tome seksualnosti, dovele su do raznih interpretacija obiteljske ustanove u čitavom nizu hipoteza: od potpunog nestanka obitelji (Marx–Engels, Durkheim, Tönnies) – zbog nedovoljne institucionalne solidarnosti, slabljenja veza i odnosa, krize obiteljskog autoriteta, smanjenja broja članova i uloga, unutarnjih napetosti – do dijametralno oprečne hipoteze o nezamjenjivosti obitelji u procesu humanizacije novih generacija.

Ova posljednja, potkrijepljena posebno psihološkim i pedagoškim analizama (potvrđenim između ostalog negativnim ishodom zamjene obitelji s društvom, državom ili zajednicom, npr. kibuc), nalazi svoje opravdanje u ponovnom otkrivanju bitne jezgre problema na koje obitelj može i mora dati odgovor. Ona to i čini ostvarivanjem ne samo reproduktivne uloge već i ekspresivne (komunikacija unutar obitelji) i instrumentalne (socijaliziranje svojih članova).⁴⁶

Interpretacija prema kojoj se društveni razvoj obitelji duguje interakciji materijalnih faktora s duhovnim vrednotama, spašava mogućnost čovjeka da prihvati rizik slobode i distancira se od potrošačkog mentaliteta posebno pod vidom seksualnosti. Istovremeno se čini korak naprijed u nadvladavanju kulturnog rascijepa i

⁴¹ Usp. N. FABRE, *Il meccanismo delle immagini e delle richieste nell'universo familiare*, u: P. DUPERRAY i suradnici, *Le famiglie...*, str. 29–32.

⁴² Usp. rezultate istraživanja L. MACARIO–S. SARTI, *I giudizi morali dei giovani sull'esercizio della sessualità prima del matrimonio*, Roma, UPS, 1977.

⁴³ Usp. A. MICHEL, *Sociologia della famiglia*, Bologna, Mulino, 1973, posebno str. 117–136; CEI, *Comunione e comunità nella chiesa domestica*, br. 16–21; *Familiaris consortio*, br. 6–7.

⁴⁴ A. MERLAUD, *Realtà umane ed educazione cristiana...*, str. 11–12.

⁴⁵ Usp. isto, str. 25–32.

⁴⁶ Usp. G. MILANESI, *nav. dj.*, str. 17–18.

ideološke podvojenosti, što se odražava na odgojne procese kao nesigurnost u vrednotama koje treba prenijeti (nesklad između obiteljskih i društvenih vrednota), smanjeni značaj primarnih čimbenika socijalizacije, slaba suradnja među odgojnim ustanovama, razlike unutar i između generacija te njihova izdvajanja. Stoga je nužna otvorenost obitelji prema novim modelima koji — „spašavajući jedinstvenost bračnog para i bit njegove odgojne odgovornosti oslobađaju obitelj napasti ekskluzivističke privatnosti i dopuštaju joj bogatiji i životniji odnos s društvom” — stvaraju prostor „eksperimentiranja” i dijaloga između društva i obitelji, koja ima sposobnost animirati i kontestirati sve modele u vidu bolje interakcije i integracije.^{4 7} Pa ako su rezultati ovog procesa koji put i negativni, ne smije se zaboraviti da se nijedan od ova dva sustava — obiteljski i društveni — ne može smatrati zatvorenim, savršenim i samodostatnim, već zahtijeva veće razumijevanje i komplementarnost. I kao što „budućnost čovječanstva prolazi kroz obitelj”^{4 8} tako se isto čini da je osigurana budućnost onoj obitelji koja se specijalizira u stručnoj pomoći članovima da izgrade psihološku ravnotežu i otvorenost prema društvu, nudeći konkretne vrednote i formirajući osobnosti sposobne da ih izaberu slobodno i kritički. To znači izraditi takvu „filozofiju života” koja joj jamči da može obaviti svoje „zvanje roditelja”, tj. da „profesionalizira” svoje obiteljske uloge.^{4 9}

Još određenije, to znači ostvariti u ljubavi sintezu života, svesti na jedinstvo mnogostrukost utjecaja kojima je dijete, dječak, adolescent podvrgnuto, izabrati i prihvatiti u ljubavi ono što život donosi kao novost. To je originalna uloga u smislu da samo obitelj može prilagoditi odgoj svakom pojedinom djetetu; ona ga jedina može obuhvatiti u njegovoj egzistencijalnoj određenosti, jedino ona predstavlja djetetu „najobiteljskiju” sliku stvarnosti. Višestrukost roditeljskih uloga: uloga majke — utjelovljenje ljubavi u obiteljskom životu, uloga oca — dešifriranje razloga egzistencije — međusobno se prožimaju i upotpunjuju.^{5 0}

Ovaj proces, započet u obitelji spontanom odgojem koji teži za oblikovanjem stavova više nego za prenošenjem nauke, ostvaruje svoju

prvu ulogu integracije otvarajući „prividnoj i varljivoj dječjoj zrelosti” (spontane reakcije, površne i nesređene spoznaje, načini postojanja i ponašanja življeni izvanjski i na planu „senzacionalnog”) dublju dimenziju motivacija, vrednota i autentičnih istina, prvenstveno onih koje se odnose na „sveto”.^{5 1}

U tom procesu roditelji fungiraju kao prvi i najupečatljiviji model identifikacije. Ova njihova funkcija je posebno delikatna u edipskoj fazi razvoja djeteta, u predškolskoj dobi (prvi susreti s vanjskim svijetom) i u kritičnom vremenu preadolescencije. U svim ovim fazama slika roditelja igra dvostruku ulogu: to je produžetak povijesti i projekcija budućnosti, stječiste u kojem se ogledaju dva svijeta, napetost koja u sadašnjosti traži svoju neutralizaciju. Sve to zahtijeva promjenu u ponašanju roditelja i njihove želje da „posjeduju” dijete, da bi se dalo više mogućnosti njegovom personaliziranju. Budući da obitelj postaje sve više mjesto napetosti i filtriranja, ona će moći i da sve više bude teren na kojem se uklanjaju sukobi, ne u bijegu ili rascjepu, već u odmjerivosti i decentralizaciji. S rastućom afirmacijom djeteta, kao stvarnosti različite od roditelja, obitelj potpuno postaje idealno mjesto odgoja za poštovanje drugih — i samim tim mjesto u kojem „biti” nadilazi „imati” i dosljedno tome rezerviranost u upotrebi vlasti. I jer je obitelj „gnijezdo generacija”, mogla bi predstavljati, u trenutku dozrijevanja i ubrzanih razvojnih procesa, plodno tlo u kojem kliju nove vrednote i gdje se te vrednote priznaju i njeguju.^{5 2}

Konstituiranjem djetetove osobnosti, roditelji

47 Usp. G. CAMPANINI, *Linee di evoluzione della famiglia*; u: CH. G. VELLA. (priredio) *Un Sinodo per la famiglia*. Problemi e prospettive per gli anni '80. Milano, 1980, str. 48. Usp. također J. GRAND' MAISON, *La famiglia moderna, luogo di resistenza o agente di cambiamento?*, u: *Concilium*, 1979/1, str. 99.

48 *Familiaris consortio*, br. 86.

49 Usp. G. MILANESI, *nav. dj.*, str. 18–19.

50 Usp. A. MERLAUD, *L'amore dei genitori, educatore della fede*, u: F. DESTANG, *Per una educazione*, str. 115–117.

51 Usp. *isto*, str. 37–43.

52 Usp. N. FABRE, *Il meccanismo...*, str. 34–35.

li otkrivaju „otajstvo” osobe koja je u traženju autonomije, značenja svijeta što ga okružuje (3–4 god.), bezuvjetnog prihvaćanja, trajne potpomažuće prisutnosti. Vjera roditelja postaje objaviteljica Boga prisutnog u životu djeteta na kojem se ova odražava u stavovima, kretanjama, izborima, radilo se to o molitvi, pjevanju, posjetu crkvi – sve je to život iz vjere. Manifestira se solidarnost zajedništva od ogromne odgojne važnosti u vidu „tvorenja Crkve” u konkretnoj doživljenosti (odgojnoj akciji, „prenošenju” vjere, obiteljskom općenju) u kojoj se ostvaruje vazmeno iskustvo smrti i života u Isusu Kristu (kriza, rađanje, žalovanje za mrtvim, opraštanje, blagdan...).⁵³ Obiteljska događanja – rađanje i odgajanje – postaju služenje što ga roditelji iskazuju Kristu, otkrivajući da njihovo dijete, preko krsnog preporoda, postaje dijete Božje, „njima povjereno da bdiju nad njegovim fizičkim i moralnim rastom, ali i nad oblikovanjem i rastom ’novog čovjeka’ u njemu”.⁵⁴ Tako način postojanja roditelja i njihov odnos prema postupnom razvoju djece zahtijevaju od njih trajnu reviziju i spremnost da se neprestano preispitavaju kao odgojitelji te s osjećajem duboke iskrenosti i poniznosti prosuđuju sami sebe.⁵⁵

2.4. Crkveno zvanje obitelji

Zajedništvo ljubavi između Boga i ljudi, temeljni sadržaj Objave i iskustva vjere Božjeg naroda, nalazi svoj značajan izraz u bračnom savezu što se uspostavlja između muškarca i žene, tako da središnja riječ objave („Bog ljubi svoj narod”), utjelovivši se u Isusu Kristu („zaručniku koji ljubi i daruje se kao Spasitelj ljudskoga roda, pridružujući ga sebi kao svoje tijelo”), dovodi ovo zajedništvo konačnom dovršenju u zaručničkom savezu Krista s Crkvom.⁵⁶ Božanski izvor ovog zajedništva postaje slika, model i meta Crkve koja se neprekidno izgrađuje i izražava u vidljivim znakovima, što je čine povijesnom, institucionalnom, iskustvenom zajednicom. Univerzalno zajedništvo ove „Božje obitelji na zemlji povijesno se utjelovljuje i izražava u posebnim zajednicama, biskupijama, župama... sve do one male zajednice kršćanske obitelji, u kojoj se stvarno odražava

va”.⁵⁷ Odnos između Crkve i kršćanske obitelji nalazi svoje utemeljenje u sakramentu ženidbe koji rađa kršćanske parove kao žive i životvorne stanice mističnog tijela Kristova, pridružujući socijalnim i psihološkim vidovima, karakterističnim za svako ljudsko zajedništvo, novu, nadnaravnu vezu. „U tom smislu kršćanska obitelj se predstavlja kao djelotvorni znak Crkve, objavljenje koje je otkriva i naviješta, njezina aktualizacija koja uprisutnjuje i utjelovljuje, na svoj način, otajstvo spasenja.”⁵⁸ Međusobni odnos Crkva – kršćanska obitelj, uspostavljen pod posebnim vidom „zajedništva” i „zajednice” treba promatrati s dvostrukog gledišta: s gledišta „identiteta” kršćanske obitelji, po kojem je ona, po svom ustrojstvu kao zajednica, bitno – zajedništvo; s gledišta „poslanja” po kojem je ona pozvana da živi i objavljuje Crkvi i svijetu vlastitu stvarnost „zajedništva – zajednice”. Crkvena specifičnost kršćanske obitelji jest dakle njezino tipično sudjelovanje u životu i poslanju Crkve, i još određenije, način i sadržaj po kojem je ona životno ucijepljena u otajstvo Božjeg naroda.⁵⁹ Utemeljena i oživotvorena ljubavlju, „unutarnjim principom”, „trajnom snagom” i „konačnom metom” zajedništva, obitelj živi, raste i usavršava se kao zajednica osoba, prije svega bračnih drugova. Napredujući prema bogatijem sjedinjenju na svim stupnjevima: tijela, karaktera, srdaca, inteligencija i volja, duša⁶⁰, bračna ljubav, u integralnoj viziji čovjeka, poprima oznake čiste ljudske ljubavi, osjećajne i duhovne, potpu-

⁵³ Usp. J. E. MAURY i G. BLASINGER, *Durante la prima infanzia*, u: P. DUPERRAY i suradnici, *Le famiglie...*, str. 137–141.

⁵⁴ PAVAO VI, *Discorso alle „Equipes Notre-Dame”*, 4. svibnja 1970, br. 9–10, u: P. SCABINI i G. CAMPANINI (priređili), *Evangelizzazione, matrimonio e famiglia*. Magistero della Chiesa italiana 1969–1975, Roma, AVE, 1975, str. 87.

⁵⁵ G. GATTI, *Genitori, Vangelo vivo per i figli*. Itinerario di fede in famiglia proposto da G. GATTI, Milano, Ancora, 1980, str. 39.

⁵⁶ Usp. *Familiaris consortio*, br. 12–13.

⁵⁷ CEI, *Comunione e comunità nella chiesa domestica*, br. 3.

⁵⁸ *Isto*, br. 5.

⁵⁹ Usp. *isto*, br. 7.

⁶⁰ *Familiaris consortio*, br. 18–19.

ne (posebni oblik osobnog prijateljstva), vjerne i isključive sve do smrti, plodne, koja se ne iscrpljuje u zajedništvu supružnika, već je upućena na podizanje novih života.^{6 1}

Tako zvanje kršćanskih supružnika započeto krštenjem i ojačano ženidbom nadilazi bračno zajedništvo i „tvori temelj na kojem se izgrađuje šire zajedništvo obitelji, roditelja i djece, braće i sestara međusobno, rodbine i drugih bliskih osoba”. Ukorijenjena u naravnim vezama tijela i krvi, oplemenjena još dubljim i bogatijim vezama duha, kršćanska obitelj je pozvana da iskusi novo i originalno zajedništvo koje skuplja i povezuje vjernike s Kristom i međusobno u jedinstvu Crkve.^{6 2}

Ovo prvo otvaranje obiteljskih granica širem krugu osoba tvori bazu za pripadnost i crkveni osjećaj na župnoj razini.

Ostvarujući trajnu inicijaciju, posebno pojačanu u jakim vremenima pripreme djece za sakramente (krštenje, pričest, pokora, potvrda) obitelj postaje i mjesto i čimbenik autentično crkvenog života. Ispunjavajući „bitni uvjet” u „priznanju drugoga u njegovom najvišem dostojanstvu osobe” obitelj ulazi u „logiku darivanja” po kojoj promaknuće čovjeka biva uzdignuto i podržano kršćanskom ljubavlju. Međuljudski odnos je pokrenut i podržan darivanjem sebe drugome kojeg se prihvaća, ljubi i poslužuje u njegovom dostojanstvu osobe, posebno ukoliko se ona nalazi u nepovoljnim uvjetima, jer je još nerođena, malena, bolesna, stara, hendikepirana. Originalna zadaća obitelji u oblikovanju osobe za zajedništvo i život zajednice čini obitelj privilegiranim mjestom susreta raznih generacija u perspektivi vjere i crkvenog života.^{6 3}

Nakon novih strukturalnih i funkcionalnih preobražaja obitelji, ovaj njezin odnos s Crkvom zahtijeva veću pozornost i trajnu obnovu svijesti kao prvi i bitni zadatak pastora. Duboka svijest primljenog dara na najintenzivniji način potiče odgovornu slobodu svih članova kršćanske obitelji u zauzetosti za Crkvu na razini supružništva, roditeljstva – sinovstva, bratstva i šire društvenosti, izgrađujući ono zajedništvo koje tvori samu Crkvu. Obratno, rađa se potreba da se „promiče zajedništvo među kršćanskim obiteljima u biskupiji i župi – koja je

pozvana da postane zaista obitelj obitelji promičući nastanak i razvoj grupa i pokreta posrednih zajednica (obiteljske grupe, zajednica za katehizaciju, molitvene grupe). Jedna je župa utoliko vjerna svom pastoralnom poslanju ukoliko konkretno pomaže obitelji da žive u zajedništvu i životom zajednice prema bogatstvu svojih mnogostrukih izraza. Na taj se način uvodi u crkvenu zajednicu ljudskiji i bratskiji stil osobnih odnosa koji otkrivaju obiteljsku dimenziju Crkve, a još više se pomaže svijetu da shvati temeljni vid otajstva Crkve, njenu oznaku „Božje obitelji”.^{6 4}

III. OBITELJSKI ŽIVOT – POSREDOVANJE KRALJEVSTVA

Obrazloženje crkvene akcije prema i s roditeljima, polazeći od pretpostavke da su roditelji suodgovorni za život Crkve koja krsti njihovu djecu, da im njihovo „poslanje” skopčano s kršćanskim brakom daje „ontološku sposobnost” da su roditelji prvi odgojitelji svoje djece i da je obitelj prva odgojna, naravna i nužna sredina – sve to koliko god točno, malo je operativno – i ne izmiče izvanjskosti i neodređenosti jedne religiozne obaveze.

Stoga se nudi sam obiteljski život kao posredovanje kraljevstva, promatran kao sakrament susreta s Bogom. „Kakav god bio tip crkvene pripadnosti, kakva god bila religija ili oblik nereligioznosti roditelja, obiteljski život jest, po sebi samom i u sebi samom, sakrament susreta s Bogom.”^{6 5} To važi kako za strukturu

61 Usp. *Humanae vitae*, br. 9.

62 Usp. *Familiaris consortio*, br. 21.

63 Usp. CEI, *Comunione e comunità nella chiesa domestica*, br. 13–14.

64 CEI, *isto*, br. 24.

65 F. MOURVILLIER, *La vita familiare, mediazione del Regno*, u: G. DUPERRAY i suradnici, *Le famiglie...*, str. 73; usp. također str. 69–72. Različitu poziciju zauzima dokument talijanske biskupske konferencije koji tvrdi: „Kršćanska obitelj, doista, objavljuje i oživljava otajstva Crkve samo u nekim svojim vidovima, a ne u svim”, i traži neposredno udruženje sa „kršćanskim zajedništvom – zajednicom euharistije i pastirskom službom.” Odatle izvlači „razlog bitne relativizacije kršćanske obitelji u odnosu na Crkvu”,

i sadržaj obitelji koji je čine „mjestom gdje se biće svakog člana konstituira u svom odnosu s drugim članovima” i gdje je „privilegirani i originalni teren iskustva „biti čovjek” okrenut prema apsolutu u neizbježnom dodiru”⁶⁶, tako i za jezik objave, koji rigorozno potvrđuje dimenziju obiteljskog života, nudeći mnoge analogije za izricanje spasenjskog odnosa Boga sa čovjekom (zaručnik, otac, majka, sin, rođenje, svadba...). I kao što se svaki sakrament Crkve odnosi na određenu ljudsku situaciju i izriče joj božanski smisao proklamirajući aktivnu Božju prisutnost u ljudskoj stvarnosti, tako i sa sakramentom ženidbe Crkva proklamira da je svaki obiteljski život znak i mjesto konkretnog ostvarenja Saveza, i stvarno sakrament, ne samo bračne ljubavi nego i obitelji, u onoj mjeri u kojoj ljubav, temelj bračnog zajedništva, nalazi svoje ispunjenje u vjernosti i plodnosti.

Obiteljski život sadrži u sebi privilegirane vidove vazmenog iskustva što je konkretna aktualizacija spasenja. „Svaki obiteljski život koji nastoji ostvariti sam sebe, neovisno o uspjesima ili neuspjesima postignutim u efektivnoj aktualizaciji, gotovo nužno uključuje za svoje članove, a prije svih za roditelje, prihvaćanje vazmenog dinamizma.”⁶⁷ To se osobito izriče evanđeoskim maksimama što ih je Isus živio i proklamirao:

– „*dati svoj život*” (Lk 17,33) – najprikladniji program što se može predložiti roditeljima, on za njih znači odreći se, čak i fizički, jednog dijela sebe i prihvatiti novo biće u njegovoj slobodi i u njegovoj osobnoj autonomiji;

– „*najveći koji služi najmanjemu*” – autoritet kao služenje (Lk 22,26), izražava se značajnom slikom obiteljskog stola, konkretnim simbolom čitavog obiteljskog života, njegovih uloga i odnosa;

– „*nitko ne može služiti dvojicu gospodara*” (Lk 16,13) – unatoč svojim granicama i dvoznačnostima koje u sebi nosi „ljubav življena u obiteljskim odnosima gotovo nužno nameće relativizaciju svih vrednota, praktično odbijanje idolatrije”. Čim je dijete priznato kao osoba, očinstvo i materinstvo bivaju lišeni apsolutističke moći. Čim prihvate misao da njihovo dijete nije sasvim i jednostavno njihov „produkt”, roditelji se otvaraju mogućnosti da

priznaju neki drugi stvoriteljski izvor. I još dublje, čim prihvate da dijete može poći svojim putem i priznaju da društvo nema samo obaveze prema obitelji nego također i prava, od tog trenutka oni su dozreli da relativiziraju i samu obiteljsku stvarnost.⁶⁸

Živjeti vazmeno otajstvo u obitelji znači iskusiti spasenjski susret s Bogom. Ozbiljno uzeti ovo iskustvo te ga na crkvenom planu pravilno vrednovati zahtijeva promicati obitelj u njejoj primarnoj funkciji – posrednice kraljevstva, navješćajući kršćanski smisao obiteljskog života kao primat duhovnog i poziv radosnoj budućnosti, izvoru nade i zahvaljivanja.

3.1. Obitelj posrednica

Obitelj kao bogati kulturno-pedagoški čimbenik odgaja i posreduje u dozrijevanju ne samo preko silaznog fenomena prenošenja vrednota s generacije na generaciju već također preko fenomena trajnog ostvarivanja obiteljskog bića. Ona je ono mjesto osobnog prepoznavanja, okupljanja i prisnosti gdje se izgrađuje jedinstveni i originalni „mi”. Njezina izvrsna uloga što se odnosi na izgradnju društveno-kulturne osobnosti djeteta unutar bitno afektivnih odnosa na kojima se gradi osjećaj pripadnosti, solidarnosti i odgovornosti, potvrđuje njezinu ne-

tvreći da se „kvalifikacija domaće Crkve, dana u kršćanskoj obitelji, treba razumjeti u analognom smislu”, jer uključenje i njeno sudjelovanje izražavaju „također i njenu neprikladnost” da očituje i proizvede, sama, otajstvo Crkve u sebi samom i u njegovom poslanju spasenja” (CEI, *Comunione e comunita* II, br. 6). Ako je situacija kršćanske obitelji i Crkve „bitno” različita u odnosu prema spasenju, odnosno Božjem kraljevstvu, ne vidi se kako se obitelj može zvati „domaća Crkva”. Priziv na „kršćansko zajedništvo – zajednicu euharistije” jest oznaka čitave Crkve, a ne jednog dijela od kojeg bi obitelj sama po sebi bila isključena, dok je „pastirska služba” „specifikum” jednog dijela Crkve, a ne sama „bit” čitave Crkve. („Zajedništvo biskupa... temelji se na zajedništvu crkava i njihovih vjernika.” Y. CONGAR, *Struttura o regime...*, str. 19.). Radi se dakle o priznanju specifičnosti bez totaliziranja stvarnosti.

⁶⁶ F. MOURVILLIER, *La vita familiare...*, str. 74; usp. dalje str. 75–79.

⁶⁷ *Isto*, str. 80.

⁶⁸ Usp. *isto*, str. 81–82.

zamjenjivost. U tome stoji „ujedno i snaga i slabost današnje obitelji”.⁶⁹ Budući da je roditeljska ljubav prvi uvjet koji omogućuje djetetu da se uključi u život, otkrije stvarne vrednote, usmjeri vlastitu slobodu, obitelj, sposobna izraziti vlastitu kreativnu moć po samoj kvaliteti ljubavi što je izražava, angažira sve životne odnose djeteta: društvene, kulturne, duhovne.

Njezina odgojna kultura karakteristična po neposrednosti i životnosti odnosa tvori onu srž obitelji neotuđivih uloga, onaj „primarni faktor svake moguće, uravnotežene i vedre formacije osobnosti. U krajnjoj liniji radi se o ambijentalnim uvjetima, pedagoški dragocjenim samo u onom teoretskom sustavu koji u osobnom povjerenju, odnosima prisnosti i pouzdanja, prepoznaje najbogatiji izvor ljudske formacije”.⁷⁰

Podudarnost momenata i okolnosti života s pitanjima kulture i vrednota tvori efikasnu metodiku s kojom raspolaže samo obitelj. Angažirajući cjelokupnost ljudskog bića u biološkoj i duhovnoj solidarnosti, obitelj ostaje vjerna svom mandatu da ponudi onu odlučnu formaciju po kojoj „u obitelji djeca uče vjerovati ili ne vjerovati”.⁷¹

Stoga, nakon pažljive analize promjena, pravo pitanje koje treba postaviti nije u vezi s transformacijom struktura i uloga obitelji, već u odnosu na metu prema kojoj je usmjerena ova transformacija. Ne radi se dakle o čuvanju oblika (što je uostalom nemoguće zbog povijesnog hoda), već o promicanju vrednota i novih izraza kršćanske vjere. To znači da je ključni problem egzistencijalne naravi: ugrožena kolektivnim fenomenima sekularizacije i dekristijanizacije, može li obitelj još uvijek biti matična stanica kršćanskog života i (u)voditi u crkveni život? Danas, kad temeljni društveni statut nije više „u Crkvi” kao što je bio onaj tradicionalne obitelji, nije preporučljivo upotrebljavati istu jednosmjernu metodu, intuitivno primjenjivanu u svim epohama, već prema prilikama, gdje su se kršćanske zajednice snažno oslanjale na obitelj.⁷² Treba naprotiv pronaći ravnopravni i dostojniji odnos zbog jednostavnog razloga što su ta dva sugovornika upućena jedan na drugog i povezana zajedničkim interesima. Pripadaju jednoj jezgri životnih i djelotvornih od-

nosa koji povećavaju njihovu uzajamnu povezanost; to i zbog činjenice što obje utjelovljuju počela ljubavi i života kao vlastitu „bit”, „poslanje” i „zadnju svrhu”.⁷³ Ova „svrha” ima u obitelji, kao i u Crkvi, zajedničarski vid ukoliko svaki član, prema fazama i psihoevolutivnim kvalitetama, živi ovu napetost rasta u tijesnoj povezanosti s drugima od kojih je uvjetovan i koje uvjetuje svojom prisutnošću i svojim djelovanjem. Tako sama „egzistencijalna veza” zahtijeva „etičnost” kao normu odgoja ukoliko ova predstavlja ravnotežu što je treba postići svakodnevnim zalaganjem u izvršenju „zvanja čovjeka”.⁷⁴

Naučiti zvanje čovjeka, zadaća je svake osobe u obitelji. U njoj djeca gledaju u roditeljima svoj etički ideal, neposredno prihvaćaju artikulacije odgojne svrhe, uče upotrebljavati razumnost i slobodu na organičan, susljedan i praktičan način.

Roditelji se, naprotiv, potvrđuju kao zrele osobnosti s ustaljenom sposobnošću djelovanja slobodno i ispravno, ostvarujući u sebi „zvanje čovjeka”. Osim toga treba napomenuti da se u jednoj tako maloj grupi kao što je obitelj nalazi mnoštvo raznovrsnih uloga: roditelji, supruzi, sinovi, braća; a i sama pojedina osoba istovremeno igra više uloga, stvarajući tako razne mogućnosti autentičnih odnosa i modificirajući

69 R. FINANZI SARTOR, *Giustificazione di una metodica dell'educazione familiare*, u: M. PERETTI (priredio), *Questioni di metodologia e didattica*, Brescia, La Scuola, 1974, str. 417–419.

70 M. PERETTI, *L'educazione religiosa nella famiglia*, u: F. J. BUCKLEY i suradnici, *L'educazione...*, str. 18.

71 W. SARIS, *Dove nasce la Chiesa*. Chatechesi familiare, Torino – Leumann, LDC, 1978, str. 130.

72 Usp. G. DUPERRAY, *Verso una famiglia secolare*, u: G. DUPERRAY i suradnici, *Le famiglie...*, str. 54–56.

73 Usp. *Familiaris consortio*, br. 17–18, 50, 53.

74 P. BRAIDO, *Elementi di filosofia dell'educazione*, u: *Educare I*, str. 150–151; također G. GROPO, *Educazione cristiana e catechesi*, Torino – Leumann, LDC, 1972, str. 154; usp. V. SINISTRERO, *Il Vaticano II e l'educazione*, Torino – Leumann, LDC, str. 183–215.

75 Usp. G. DHO, *Fondamenti...*, str. 47; usp. P. OSTERRIETH, *Il bambino e la famiglia*, Torino, Loescher, 1977³.

te uloge u službi rasta i zrelosti obitelji i svake pojedine osobe.⁷⁵

Time obitelj kao primarna ustanova cjelokupnog odgoja potvrđuje svoje prvenstvo i u religioznom odgoju, konkretno odgoju za Crkvu. Njeno posredovanje izrasta iz bliskog obiteljskog suživota kao zajedništvo iskustava na kojem se gradi crkvenost.

3.2. Obiteljsko iskustvo put Crkvi

Neprestano susljeđe odgojnih odnosa i iskustava čini od obitelji prvotnu građu („materia prima”) kojom dijete konstruira svoju osobnost i vezivno tkivo čitavog odgoja.

Skladno proveden i u dosluhu s potrebama djeteta, priznajući ga sugovornikom i sutvorcem vlastitog odgoja, ovaj se proces odvija ne samo na ljudskoj razini, potvrđujući društveni karakter ovog odnosa, već i na kršćanskom planu kao kontinuitet iskustava i svijesti kršćanskog zajedništva. To pretpostavlja da je dijete sposobno uspostaviti odnos s Bogom – iako ostaje nejasno porijeklo ove sposobnosti, „urođena religioznost” ili „religiozna raspoloživost”, „potreba Boga” ili „smisao za Boga” – a razvoj ovog odnosa ovisi o ambijentalnim, intelektualnim i afektivnim čimbenicima.⁷⁶ Drugim riječima, „dijete je sposobno da bude religiozno u onoj mjeri u kojoj je u stanju izvući iz svojih egzistencijalnih iskustava poticaj da se projicira prema stvarnostima koje nadilaze samo iskustvo”.⁷⁷

A sada egzistencijalna situacija djeteta/dječaka: biti nesposoban da si sam pomogne, biti ovisan o vlasti i znanju drugih i stoga biti spreman bezuvjetno prihvatiti znanje, vlast, djelovanje i odlučivanje drugih, priznajući mu veću mogućnost i sposobnost uspjeha, prevedeno na simbolički jezik, znači u nekom smislu posjedovati nadu, povjerenje, vjeru, religioznu disponiranost, to jest biti religiozan po naravi.⁷⁸

Međutim religioznost kao „čovjekova osjetljivost za problem vlastitog bića i egzistencijalnog određenja”⁷⁹ nadvisuje koncepciju religioznosti kao „osjećaja apsolutne ovisnosti” i nalazi široku suglasnost među psiholozima, pedagozima i teolozima (npr. Hansen, Hollen-

bach, Siewerth, Petzelt, Rest, Bohne, Metz, Rahner i drugi) o naravi religioznog čina, koji se ne vidi više u nekoj „religioznoj dispoziciji” koja bi se mogla lokalizirati, u konstitucionalnoj nadarenosti ili nekom „psihičkom talentu”, a još manje u instinktivnom dubinskom kontekstu (Freud), nego u čovjekovoj osobnosti, to jest u središtu sveukupnosti čovjekova bića.⁸⁰ Stoga u osobnom odnosu, kao što je odnos vjere (interpretacija objektivno utvrdivih činjenica)⁸¹, iskustveni jezik (objektivno utvrdive činjenice) poprima simbolično značenje (interpretacija odnosno vjera) kao kvalificirajući stav ovoga odnosa. Tako se kršćanska vjera inkarnira u življenu stvarnost, tj. iskustvo posredstvom vjere postaje pristup Bogu.

Za dijete/dječaka to znači biti toliko senzibilan i determiniran za ljubav, povjerenje, zajedništvo (u odnosu) prema Bogu koliko mu ova iskustva, življena s roditeljskim i obiteljskim osobama, dopuštaju i otvaraju perspektivu koja nadilazi sama iskustva.⁸²

Odavde proizlazi važnost autentičnog ljudskog iskustva da bi se mogao otkriti i „dešifrirati” njegov religiozni smisao.⁸³ Drugim riječima, živjeti autentičan život u ljudskoj

76 G. MILANESI–M. ALETTI, *Psicologia della religione*, Torino – Leumann, LDC, 1977³, str. 85–97

77 *Isto*, str. 78.

78 Usp. G. HOMMEL, *Religionslose Erziehung in der cristlichen Familie?* München, Verlag J. Pfeiffer, 1970, str. 50.

79 Usp. H. HALBFAS, *Linguaggio ed esperienza nell'insegnamento della religione*. Una nuova linea per la catechesi, Roma–Herder–Brescia–Morcelliana, 1970, str. 25.

80 *Isto*, str. 27.

81 H. HALBFAS, *nav. djelo*, str. 54.

82 Usp. M. LEIST, *Kein Glaube ohne Erfahrung*. Notizien zur religiöser Erziehung des Kindes, Kevelaer, Verlag Butzon und Becker, 1972, str. 5.

83 J. Gevaert razlikuje tri značenja religioznog iskustva koji se u ovom kontekstu mogu usvojiti u sva tri smisla, smatrajući ih trima stupnjevima religiozne dimenzije, poredanim prema intenzitetu: 1. „Religiozno iskustvo, ukoliko je otvoreno otajstvu transcendentije i stvaranja”; 2. „Religiozno iskustvo u smislu osobnog posvješćenja ove transcendentne dimenzije stvarnosti”; 3. „Religiozno iskustvo shvaćeno kao prakticanje religioznog stava po kojem se konkretno dohvaća religiozna dimenzija” – J. GEVAERT, *Ljudsko iskustvo i kateheza*, Zagreb, KSC, 1980, str. 42–44.

obitelji jest put i anticipacija autentičnog života u „Božjoj obitelji”.

3.3. Privilegirana obiteljska iskustva u službi odgoja za Crkvu

Polazeći od pretpostavke da je obitelj prvo iskustvo Crkve⁸⁴ i da „svi putovi Crkve... po sjedinjenju Krista sa svakim čovjekom, konkretnim, povijesnim... vode čovjeku”⁸⁵ čini se dopušteno i nužno uzeti ova prva čovjekova „konkretna”, „povijesna” iskustva kao povlašteni uvjet odgoja za Crkvu.

Sama narav obiteljskog života gdje se rađa i raste novo ljudsko biće povezano osjećajnim i životnim vezama s roditeljima označava neka iskustva kao privilegirana i nužna za uravnotežen razvoj osobe. Svaki odgoj, tako i onaj koji teži izgraditi mladu osobu za crkveni život, nužno se ukorjenjuje u iskustvu, otkrivajući u njemu simbolizam i religiozno značenje. No dijete u razvojnoj dobi nije sposobno samo otkrivati religiozni smisao. Otuda važnost odgoja kao nužnog sredstva za razvoj ove dispozicije, a njegova učinkovitost umnogome zavisi kako od sudjelovanja u konkretnim iskustvima obitelji, tako i o usklađenosti odgojnih poruka sa življenom zbiljom.

Nije pretjerano ustvrditi da odgoj djeteta počinje prije njegova rođenja, bilo zbog potrebe formiranja zaručnika/supruga kao odgojitelja, bilo zbog otajstvenih, ali stvarnih odnosa što se uspostavljaju između djeteta i majke koja ga nosi u utrobi. Prisutnost Crkve kao stvarnog sugovornika obitelji u ovoj fazi ima ulogu potpore i spasenjskog priziva na one stvarnosti koje po evanđeoskom duhu slobode i ljubavi ujedno predstavljaju cilj odgojne aktivnosti Crkve.

3.3.1. Rođenje i prvi kontakt sa svijetom

Period rođenja novog djeteta za roditelje je izvanredna okolnost koja potpomaže doživljavanju raznih osjećaja i zauzimanja stavova: otkriće nove odgovornosti, svijest o stvarateljskom činu života koji se počinje razvijati neovisno od njihova, razumijevanje Božjeg očinstva i ljubavi. Neophodna prisutnost roditelja

u ovoj fazi razvoja djeteta jest odgovor na njegovu glad za životom i rastom, siguran oslonac u opasnostima što ih susreće, izvor mira i vedrine, temelj za stjecanje osjećaja dubinskog povjerenja.⁸⁶ To je nužna pretpostavka buduće inicijacije za život zajedništva u obitelji i u Crkvi.

Majka je „prvi ambijent djeteta”, prva topla i osjećajna sredina u koju je uronjeno još prije rođenja. Ona je prvi „predmet”, prvo biće što ga dijete razlikuje. Preko svoje majke dijete se treba naviknuti na odnos s ljudima i na odnos sa svijetom. Preko majčina lica uči razlikovati dobrotu i neprijateljstvo drugih lica. Majka je onaj „ogromni blok na kojem dijete, malo po malo, uočava grudi, ruke, oči, obraz, osmijeh. Iz sveopćeg kaosa izbija *majka* u suprotnosti sa svime što nije majka. Preko svoje majke dijete postaje svjesno jedinstvene veze osobnog izraza, neposrednog jezika.”⁸⁷ Važnost majčinog ljubaznog držanja, za oblikovanje osobnosti djeteta, leži u činjenici da je to prvo iskustvo one Božje ljubavi kojoj teži kršćanska inicijacija sa svojim temeljnim artikulacijama odgoja za molitvu, za savjest, vjersku pouku, primanje sakramenata.

Ako je odnos djeteta s majkom „prva moguća diferencijacija, prvi uvod u život tjelesnim i čuvstvenim načinom, otac je odnos s jednim manje primitivnim svijetom. On je već ono što okružuje taj primitivni teren i čini njegov dio, on je ambijent i kreacija.”⁸⁸ Njegova uloga u ovoj fazi razvoja, također i u obitelji novoga tipa jest „posredna”, prvenstveno u službi podrške majci.

Treba naglasiti važnost ispravne ravnoteže roditelja s djetetom da se ne bi prouzrokovale smetnje i teškoće zbog nestalnosti odnosa ili zbog pretjerane težnje savršenstvu. Obiteljsko događanje oko rođenja novog djeteta – samo

84 Usp. Familiaris consortio, br. 39.

85 *Redemptor hominis*, br. 13–14.

86 To je prva faza Eriksonova razvojnog modela. Prikaz ovog modela vidi u *Katehezi* 1985, br. 3, str. 14, komentar, str. 12–15.

87 N. FABRE, *L'educazione familiare e i suoi problemi*. Analisi psicologiche. Orientamenti pedagogici, Torino – Leumann, LDC, 1970, str. 57–58.

88 *Isto*, str. 78.

po sebi iskustvo Crkve jer je iskustvo kršćana – jest događaj koji treba proklamirati i uključiti u Crkvu preko krštenja koje je znak i ostvarenje „ekleziogeneze”, tj. onog odnosa što se uspostavlja između Krista i Crkve u novom članu. To rađa nadom u otkrivanje Kristove ljubavi što se slavi u radosti novog rođenja. Jedino je on živio potpunu ljubav koja daje život i jedino ulazeći u njegovu smrt i uskrsnuće dijete će moći živjeti konačno oslobođeno spona egoizma da bi se učinilo darom. Tako ljubav kršćanskih supruga, darovanjem novog života, postaje nasljedovanje i sudjelovanje u samoj plodnosti Krista i Crkve, u njihovoj obiteljskoj situaciji.

Djelo odgoja, započeto još prije rođenja, produžuje se prema kršćanskom idealu osobnog susreta s Bogom, djetetu dostupnom u konkretnosti stvari s kojim živi, u miru, toplini doma, ozračju zadivljenosti i ljubavi roditelja, preko kojih iskusi Božju dobrotu. U isto vrijeme roditelji će se truditi da oblikuju u djetetu dobra raspoloženja koja će biti temelj budućeg religioznog odgoja.

Kriteriji koji trebaju voditi ovaj odgoj – promatramo s odgojno-pastoralnog gledišta, mogu biti: poći doista od situacije s kojom se roditelji suočavaju, pomoći im da otkriju duhovnu dimenziju svog iskustva, promicati djelotvornu razmjenu njihovih gledišta, poduprijeti njihov napor za aktualiziranjem njihovih povlaštenih uvjeta odgoja, pripremiti ih na način da se poštuju njihovo osobno usmjerenje i otkrije dimenzija zajedništva. Ova akcija prerasta u „obiteljsku politiku” koja preuzima rečenu problematiku na društvenoj razini, posebno u „teškim slučajevima”, zalažući se za zrelu odgovornost s obzirom na rađanje, veću zaštitu trudnica s poteškoćama, prikladnu asistenciju nezakonitim ili opasnim majčinstvima, pravovremenu i stručnu pomoć lakše deformiranim ili ugroženim maloljetnicima, politiku stanovanja prikladnu uvjetima najugroženijih.^{8 9}

3.3.2. Ljubav, najizvršnije iskustvo obiteljske crkvenosti

Dijete ne iscrpljuje svoje rođenje u trenutku kad ostavlja majčinu utrobu poslije devet mjesecstudije

ci. To je prvi korak. Ono će biti doista rođeno tek onda kada bude samo znalo ići u život, preuzeti svoje odgovornosti, biti sposobno za vlastite izbore i odluke, darivati, ljubiti, davati život. Čim su prerezane posljednje veze što su ga fizičke držale s majkom, počinju za njega radosti i muke samostalnog života. Osjeća silnu potrebu za novom utrobom koja će biti prožeta toplinom, to jest obitelji u kojoj čini prve korake. Da bi raslo u vjeri, neophodni su mu roditeljski likovi koji će mu pomoći da u njihovoj prisutnosti prepozna izraz i nađe potvrdu prisutnosti Nekoga većeg od njih.

U ovoj odlučnoj fazi za djetetovu autonomiju⁹⁰ roditeljska ljubav je oslonac djetetove sigurnosti i put Božjoj ljubavi koju dijete već živi po svojoj dječjoj religioznosti. Prema A. Merlaud postoji analogija između ljubavi i vjere u smislu da obadvije aktivnosti slijede logiku koju razum ne razumije i da oba čina odbijaju svesti osobu na ono što objektivno jest da bi se nadale u njenu stvaralačku slobodu po kojoj će postati ono što jest. Stoga je ljubav neposredno sudjelovanje na stvaralaštvu Boga koji se „defini- ra” Ljubav. To je prigrljenje Boga pod prilikama ljudske naravi. To je čin vjere ukoliko ništa od onog što se ljubi ne može biti shvaćeno, utvrđeno, niti predmetom suda. Ostaje samo vjerovati. Tako je ljubav vjera u drugoga, otvorenost, darivanje.⁹¹

Na eklezijalnom planu to je srž problema kako u odnosu prema Bogu, tako i prema „vjernicima”. Drugim riječima, vjera je produžetak zajedništva, a ljubav prema Bogu produžetak je ljubavi prema bližnjemu. Vjera i ljubav dva su načina istog zajedništva. To zajedništvo u obiteljskoj zajednici čini bazu za djetetov odnos s Bogom, za njegov odnos unutar Crkve i unutar bilo koje ljudske zajednice. To znači da se „Božja ljubav i čovjekova ljubav susreću i da su im ista očitovanja. One su izvor života i po samoj svojoj naravi nešto sveto, religiozno. Tako ljud-

⁸⁹ Usp. CONSIGLIO PERMANENTE DELLACEI, *Il diritto a nascere*, (11. siječnja 1972), br. 9; *Familiaris consortio*, br. 73.

⁹⁰ Druga faza Eriksonova evolutivnog modela.

⁹¹ Usp. A. MERLAUD, *Realtà umane...*, str. 49–51.

ska ljubav prenosi Božju poruku, zaziva Božji zahvat, priprema Božji plan. Makar ovo zvanje katkad bilo zamračeno svakidašnjim sivilom obiteljskog života to ništa ne umanjuje njegov značaj koji je temelj odgojne odgovornosti roditelja.”⁹²

Obitelj se predstavlja kao mjesto dijaloga Boga koji u ljubavi dolazi u susret čovjeku, i čovjeka koji odgovara Bogu u potpunom predanju, u ljubavi koja je utjelovljenje vjere, u sveukupnosti svoga bića koje zaokuplja njegov način mišljenja, osjećanja i življenja. A obitelj koja je prva i najnaravnija zajednica ne može ne biti promicateljska ovog dijaloga po prihvaćanju drugog, poštivanju njegove osobnosti, njegovih vrednota i granica, to jest otajstva osobnosti djeteta, dara ljubavi. To znači da su svi drugi vidovi religioznog odgoja, napose odgoja za Crkvu, sporedni u odnosu na ovo objavljivanje Božje ljubavi. I kao što ljubav dolazi prije svake druge stvari, tako i svaka moralna krivnja postoji samo u vezi s ljubavlju.

Stoga će jedna dobra pedagogija, umjesto da otkriva djetetu u njegovom svagdanjem životu nedostatke sa svrhom da ih odstrani, započeti s otkrivanjem lijepog i dobrog što se očituje po ljubavi, pomažući tako djetetu da shvati način svoga bivovanja i djelovanja.⁹³

3.3.3. Igra i kreativnost

Ljubav koja potpuno zaokuplja osobu pobuđuje divljenje, pokreće čitavo djetinje biće. Ono je ganuto i sretno, istovremeno pažljivo i aktivno, razmjenjuje svoje osjećaje s drugima dajući im u zamjenu priznanje i radost. Trudi se da bude kreativno u svom izražavanju, vježba pažnju i inteligenciju, kontrolira svoje tijelo, suočava se sa stvarnošću predmeta i bića. Jača svoje fizičke sposobnosti, izražava svoje ukuse i prikrivene mogućnosti. Igra je za njega radosni zanos, polet prema životu, samoostvarivanje, izraz želje za životom.

Dijete tako asimilira odraz ljepote, otajstvene Božje živosti u prirodi; on je priziv, stalno pitanje djetetovom srcu, inteligenciji i aktivnosti.⁹⁴ Uključuje sve njegove osjećaje i psihičke sposobnosti u razigranom stanju: dodir, sluh, vid, miris, okus, misao i osjećajnost, imaginaciju

i volju. Uči razumijevati operacije odabiranja, slaganja, prilagođavanja, usvajanja. To je aktivnost koja započinje vrlo rano, gotovo prije nego li dijete prohoda i progovori, ali je najznačajnija u predškolskim godinama kad poprima značenje psihosocijalnog načina izražavanja duha inicijative u oprečnosti s osjećajem krivnje.⁹⁵

Igri se pridaje i značenje „reprezentiranja” i „simboliziranja” s raznim funkcionalnim vrijednostima⁹⁶, a među njima je i izražavanje religioznosti kao oblik najprikladniji dječjoj psihi. Kao najvažnija djetetova aktivnost igra postaje i način stjecanja i dominiranja svijetom, pristupanja njemu, divljenja i uspostavljanja odnosa molitve, uzdizanja srca i uma k Bogu, što za dijete nije teže od sanjanja otvorenih očiju.⁹⁷ Radost, kao temeljni stav kršćanskog življenja, jest najbolji način za svladavanje poteškoća, za prihvaćanje stvari s dobre strane, za preobrazbu komuniciranja u odgojnom odnosu. Isto tako je djelotvorno sredstvo za rješavanje „kompleksa čistoće” i karakterističnih „laži” djeteta. U tom smislu priziv na religiozne motive može biti od značajne koristi, već prema razvojnoj dobi djeteta.

Obiteljski život provoden u radosti i skladu njenih članova jest „tijelo” gdje nevidljivi Bog postaje vidljiv, gdje se zajedništvo živi na životan način. To ima veliku važnost za slavljenje obiteljskih događaja i obreda koji se vrlo lako preobražavaju i produžuju u slavljenje religioznih obreda s kršćanskim značenjem i zajedničarskim, tj. crkvenim, liturgijskim oblicima.⁹⁸ U određenim okolnostima ova se praksa može

92 *Isto*, str. 54.

93 Usp. N. FABRE, *L'educazione familiare...*, str. 156.

94 Usp. N. SNIJDERS–OOMEN, *Giocando al cospetto di Dio*, *L'educazione religiosa dei bambini nei primi sette anni*, Civisello Balsamo, Ed. Paoline, 1973.⁸

95 Treća faza Eriks onova razvojnog modela.

96 U Piagetovoj teoriji; usp. A. L. BALDWIN, *Teorie dello sviluppo infantile*, Milano, Franco Angeli, 1976², str. 251–253.

97 Usp. O. M. KNECHTLE, *Interiorizzare la fede attraverso il simbolo*, Torino – Leuman, LDC, 1969, str. 50.

98 Usp. P. RANVEZ, *L'alba della vita cristiana*, str. 79.

njuje dječakova „poslušnost” roditeljskom autoritetu da bi ustupila mjesto autonomiji i osobnoj zrelosti u odgovornoj slobodi.

3.5.5. Iskustvo tijela i seksualnosti

Bitna točka religioznog odgoja djeteta (čemu se do sada pridavalo malo pažnje) jest iskustvo vlastitog tijela. To je iskustvo često nesvjesno, i mnogo puta nesvjesno izazvano od odraslih, ali je upravo zbog toga mnogo dublje usidreno i teško se ispravlja. Odrasli ga određuju posebno kad poučavaju dijete čistoći i kad ga odgajaju za međusobne odnose koji u sebi nose seksualnu notu.

U ranom djetinjstvu, kako kaže M. Leist, normalan stadij je autoerotičan. Svaka stvar, sama po sebi, pobuđuje maksimalno zanimanje djeteta. Preko iskustva vlastitog tijela dijete se razvija, dokazuje i istovremeno se osjeća prihvaćeno, jer je preko tijela zaštićeno i njegovano. Ali dolaze trenuci kad dijete otkriva da je ovo poštovanje u kojem uživa zahtjevno, posebno kad otkrije majčino gnušanje kad je prljavo. Ako se ne pazi, iz sukoba cvatuće djetetove samodopadnosti i majčina „neprijateljskog” (dijete ga doživljava takvim) stava, može se u djetetu roditi osjećaj srama, što stvara pogrešnu sliku o tijelu kao nečem ogavnom, neprijatnom, odvratnom. Ovaj sram može s vremenom prijeći na religioznu razinu: ono što se ne sviđa mami ne sviđa se ni Bogu, i kasnije može proslijediti u „inkarnaciju” vlastitih grijeha kao manifestacija krivnje. Odatle se rađa „prezir tijela” — svakako ne kršćanski stav — i težnja prema „anđeoskoj čistoći”. Tome se pridodaje predrasuda da je svetost Božja u suprotnosti sa seksualnošću čovjeka, „tako da tjelesna uvjetovanost indirektno postaje za dijete grijeh, a tijelo i seks mjesta osude, tabu, mjesta bez Boga”.¹⁰⁴

Zadatak je odgojitelja da pokaže djetetu vrijednost seksa. Umjesto da se osuđuje njegov interes za seks i tjelesne funkcije, treba ga ohrabriti da dostigne Boga i preko toga. Odricanja i strpljenje na tom polju trebaju biti povezani sa svetošću seksa, a nikad s njegovom isključivom osudom.

Odgovaj za Crkvu koja se definira kao „tijelo

Kristovo” podrazumijeva zdravo poimanje tijela u onima koji ga sačinjavaju. Taj odgoj se postiže koliko intencionalno toliko i nenamjerno, ponašajući se na način koji izriče seksualnost kao sastavni dio osobnosti, a ne kao „predmet” ili totalizirani vid koji proždire svu osobu. Na ovom polju, sve što se odnosi na odgojne nedostatke obitelji: nedovoljna seksualna karakterizacija roditeljskih slika, inverzija (preokretanje) roditeljskih seksualnih uloga, majčinska hiperprotekcija i očinska disciplinska nerazumnost, nedostatak odgojne usklađenosti, a da se i ne govori o rastavljenim i nesređenim obiteljima, sve to negativno utječe na religiozni stav i mentalitet u obitelji.¹⁰⁵ Ali najvaljaniji motiv za ispravno iskustvo tijela i seksualnosti stoji u težnji odgajanja prema ljudskoj i kršćanskoj zrelosti koja istovremeno, u suprisutnosti pozitivnih crta osobnosti, uključuje i darovateljsku ljubav kao svoj model.¹⁰⁶ Koliko u obitelji bude ispunjen ovaj uvjet toliko će ona biti zajednica ljubavi i života. Najveće poteškoće dolaze od upotrebe krivih metoda što za posljedicu ima osjećaj da se kažnjava, nedostatak afekta, ispraznu nadu u religiozne „fabule”, pretrpane molitve, potiskivanje, razdvajanje i ozloglašavanje tjelesnog iskustva.

3.3.6. Ostala značajna iskustva

Opraštanje i pomirenje je značajno iskustvo kršćanina u Crkvi bilo na institucionalnoj razini kao priprava za sakrament pomirenja, bilo kao obiteljsko iskustvo života u kojem događanje nije uvijek u skladu s ispovijedanjem vjere. Opraštanje tako postaje potreba pronalaženja „izgubljenog identiteta”, to jest ponovne uspostave odnosa ljubavi koji nadilazi granice. Odgojna uloga obitelji stoji u konkretnoj primjeni kriterija prikladne postupnosti s mudrim

104 Usp. M. LEIST, *I nostri figli a colloquio con Dio*. Spunti di riflessione, Torino, Borla, 1970, str. 39–47.

105 Usp. G. MILANESI, *Ricerche di psico-sociologia religiosa*, Zürich, PAS-Verlag, 1970, str. 200.

106 Usp. G. GROppo, *Visione cristiana della sessualità, dell'amore e della famiglia*, u: *Genitori oggi*, str. 24–27.

preobraziti u prave kultne sastanke sa slavljenjem Božje riječi, blagoslovom stola, s trostrukom obojenošću – društvenom, crkvenom, eshatološkom, upotrebom sakramentalna, pridružujući tako obiteljsku liturgiju liturgiji Crkve.

Na istoj liniji, i uvijek u perspektivi odgoja za Crkvu, nalaze se „obiteljski mitovi” stvarnosti koje zapljuskuju „svetim valovima”, koje služe stabiliziranju ritma obiteljskog života i dobar su priključak eklezijalnoj katehezi, kao npr. – „domaće ognjište”, „obiteljsko gnijezdo”, „obiteljski blagdani”: rođendani, imendani i druge zgode koje pomažu posvješćenju obiteljskog života i otajstva.⁹⁹

3.3.4. *Practiciranje slobode i autoriteta*

Odgojna uloga obitelji možda nije nikada toliko delikatna kao u practiciranju autoriteta koji je suprotni pol djetinje/dječakove slobode. Roditeljska zauzetost izražena životnom dosljednošću, „primjerenost” ponašanja prikladna obiteljskom suživotu, čini se da je najbolji način za usvajanje i ispravno practiciranje ove sposobnosti. Traži se visok stupanj stručnosti u očinskoj i majčinskoj zadaći, razvijena „profesionalizacija” koja obilježava obiteljsku pedagogiju personalističkom crtom, gdje se predložene vrednote prihvaćaju autoritetom unutrašnje istine u obliku uvjerenog prijanjanja i slobodnog zauzimanja.¹⁰⁰

Da bi bila oslobodilačka, (nova) obiteljska pedagogija treba vršiti autoritet u službi progresivnog stjecanja osobne slobode, sukladne etici, psihološkom razumijevanju i valjanim odgojnim ciljevima. To pretpostavlja trajno „stvaralaštvo”, što nužno uključuje stupnjevitost i rast roditelja i djece. U kršćanskoj viziji to je plod obnove čitavog bića koje zaboravlja samo sebe da bi se oblikovalo prema Bogu.

Prema razvojnim fazama ovaj odgoj za slobodu (ili „poslušnost”) izriče se na razne načine. Do treće se godine prvotna zadaća sastoji u odgoju psihofizioloških automatizama koji omogućuju djetetu vladanje nad sobom i unutarnju sigurnost. Od treće do šeste godine naglasak je na afektivnoj komponenti u službi stjecanja kontrole izražavanja slijedeći „dobrija” s motivacijom „činiti radost roditeljima”.

Njegova se sloboda izražava ne u logičkim zaključivanjima, nego „po intuiciji”. Od šeste do devete godine razvoj inteligencije djeteta zahtijeva razloge (karakteristični „zašto”) poslušnosti, oslanjajući se na praktični razum koji dirigira stav i akciju. Ali, inicijative koje niču u ovom razdoblju u obliku „radinosti”¹⁰¹ – školski rad, susjedstvo, grupe, tehnologije – poduprte su i vođene međusobnim čuvstvom prema odgojiteljima, i to otvara velike mogućnosti za suradnju obitelj – škola – župa. Posebno je prikladno razjasniti iskrsla pitanja povezujući ih sa življenom stvarnošću djeteta. Novi mu odnosi pomažu da uoči vidljivu pojavnost Crkve, povijest spasenja što se u njoj odvija, njezine etape (stvaranje, pad, otkupljenje, dovršenje) njezine velike teme (savez, izbor, izlazak, obećanje, oslobođenje), njezine slike i simbole (svjetlo, voda, pustinja, brdo, sjeme, kvasac, polje, mreža, ovčinjak, vinograd, gozba), njezine velike zakone (Božji poziv, čovjekov lom, neuspjeh, trijumf, blaženstva, savjeti, zapovijedi), osobe (Abraham, Mojsije, David), religiozne vrednote (život, ljubav, radost, mir) i u svemu tome prisutnost i očitovanje Boga što dosiže vrhunac u Isusu Kristu.¹⁰²

Stav zajedništva što prožima sve ove stvarnosti nastavlja se u slijedećoj fazi i sve više se izražava udruživanjem kao prostorom i konkretnim oblikom practiciranja slobode. To ujedno može značiti pomaknuće centra gravitacije s obiteljskog na društveni i crkveni prostor. U ovoj dobi obitelj ima ulogu potpore, pazeći posebno da ne nametne nikakav kruti model ponašanja, jer dječakova osjetljivost teži odbacivanju i one discipline koja je već prihvaćena. Ponovno ljubav, koja zna razumjeti i očekivati, bit će najbolji put uspjehu.¹⁰³ Tako se posredstvom odgojne uloge obitelji postupno uma-

99 Usp. A. MERLAUD, *Realtà umane...*, str. 61–73.

100 Usp. P. BRAIDO, *Genitori e figli*, u: *Genitori oggi*, Roma, PAS-Verlag, Zürich, 1972, str. 74.

101 Četvrta faza Eriksnova modela.

102 Usp. P. RANVEZ i suradnici, *Insieme verso il Signore. La formazione religiosa in famiglia*, Roma, Ed. Paoline, 1961, str. 146–157.

103 T. GOFFI, *Educazione cristiana e libertà religiosa*, u: *Pedagogia e Vita...*, str. 424–425.

njuje dječakova „poslušnost” roditeljskom autoritetu da bi ustupila mjesto autonomiji i osobnoj zrelosti u odgovornoj slobodi.

3.5.5. Iskustvo tijela i seksualnosti

Bitna točka religioznog odgoja djeteta (čemu se do sada pridavalo malo pažnje) jest iskustvo vlastitog tijela. To je iskustvo često nesvjesno, i mnogo puta nesvjesno izazvano od odraslih, ali je upravo zbog toga mnogo dublje usidreno i teško se ispravlja. Odrasli ga određuju posebno kad poučavaju dijete čistoći i kad ga odgajaju za međusobne odnose koji u sebi nose seksualnu notu.

U ranom djetinjstvu, kako kaže M. Leist, normalan stadij je autoerotičan. Svaka stvar, sama po sebi, pobuđuje maksimalno zanimanje djeteta. Preko iskustva vlastitog tijela dijete se razvija, dokazuje i istovremeno se osjeća prihvaćeno, jer je preko tijela zaštićeno i njegovano. Ali dolaze trenuci kad dijete otkriva da je ovo poštovanje u kojem uživa zahtjevno, posebno kad otkrije majčino gnušanje kad je prljavo. Ako se ne pazi, iz sukoba cvatuće djetetove samodopadnosti i majčina „neprijateljskog” (dijete ga doživljava takvim) stava, može se u djetetu roditi osjećaj srama, što stvara pogrešnu sliku o tijelu kao nečem ogavnom, neprijatnom, odvratnom. Ovaj sram može s vremenom prijeći na religioznu razinu: ono što se ne sviđa mami ne sviđa se ni Bogu, i kasnije može proslijediti u „inkarnaciju” vlastitih grijeha kao manifestacija krivnje. Odatle se rađa „prezir tijela” – svakako ne kršćanski stav – i težnja prema „anđeoskoj čistoći”. Tome se pridodaje predrasuda da je svetost Božja u suprotnosti sa seksualnošću čovjeka, „tako da tjelesna uvjetovanost indirektno postaje za dijete grijeh, a tijelo i seks mjesta osude, tabu, mjesta bez Boga”.¹⁰⁴

Zadatak je odgojitelja da pokaže djetetu vrijednost seksa. Umjesto da se osuđuje njegov interes za seks i tjelesne funkcije, treba ga ohrabriti da dostigne Boga i preko toga. Odricanja i strpljenja na tom polju trebaju biti povezani sa svetošću seksa, a nikad s njegovom isključivom osudom.

Odgoj za Crkvu koja se definira kao „tijelo

Kristovo” podrazumijeva zdravo poimanje tijela u onima koji ga sačinjavaju. Taj odgoj se postiže koliko intencionalno toliko i nenamjerno, ponašajući se na način koji izriče seksualnost kao sastavni dio osobnosti, a ne kao „predmet” ili totalizirani vid koji proždire svu osobu. Na ovom polju, sve što se odnosi na odgojne nedostatke obitelji: nedovoljna seksualna karakterizacija roditeljskih slika, inverzija (preokretanje) roditeljskih seksualnih uloga, majčinska hiperprotekcija i očinska disciplinska nerazumnost, nedostatak odgojne usklađenosti, a da se i ne govori o rastavljenim i nesređenim obiteljima, sve to negativno utječe na religiozni stav i mentalitet u obitelji.¹⁰⁵ Ali najvaljaniji motiv za ispravno iskustvo tijela i seksualnosti stoji u težnji odgajanja prema ljudskoj i kršćanskoj zrelosti koja istovremeno, u suprisutnosti pozitivnih crta osobnosti, uključuje i darovateljsku ljubav kao svoj model.¹⁰⁶ Koliko u obitelji bude ispunjen ovaj uvjet toliko će ona biti zajednica ljubavi i života. Najveće poteškoće dolaze od upotrebe krivih metoda što za posljedicu ima osjećaj da se kažnjava, nedostatak afekta, ispraznu nadu u religiozne „fabule”, pretrpane molitve, potiskivanje, razdvajanje i ozloglašavanje tjelesnog iskustva.

3.3.6. Ostala značajna iskustva

Opraštanje i pomirenje je značajno iskustvo kršćanina u Crkvi bilo na institucionalnoj razini kao priprava za sakrament pomirenja, bilo kao obiteljsko iskustvo života u kojem događanje nije uvijek u skladu s ispovijedanjem vjere. Opraštanje tako postaje potreba pronalazanja „izgubljenog identiteta”, to jest ponovne uspostave odnosa ljubavi koji nadilazi granice. Odgojna uloga obitelji stoji u konkretnoj primjeni kriterija prikladne postupnosti s mudrim

¹⁰⁴ Usp. M. LEIST, *I nostri figli a colloquio con Dio*. Spunti di riflessione, Torino, Borla, 1970, str. 39–47.

¹⁰⁵ Usp. G. MILANESI, *Ricerche di psico-sociologia religiosa*, Zürich, PAS-Verlag, 1970, str. 200.

¹⁰⁶ Usp. G. GROppo, *Visione cristiana della sessualità, dell'amore e della famiglia*, u: *Genitori oggi*, str. 24–27.

poštivanjem osjećaja i načina izražavanja, svojstvenih razvojnoj dobi djeteta. Oproštenje nije samo „negativno” iskustvo u smislu zaboravljanja „podnesenih uvreda”, već je pozitivni napor da se izgradi kuća mira u kojoj djeca – u roditeljskom razumijevanju i opraštanju – nalaze prve znakove Božjeg milosrđa, uvijek spremnog da nas prihvati i oprost. U tom smislu parabola o izgubljenom sinu i milosrdnom Ocu interpretira na jednostavan i dubok način „najkonkretniji izraz djela ljubavi i prisutnosti milosrđa u ljudskom svijetu”. U isto vrijeme ovo oproštenje, koje „čini temeljni sadržaj Kristove mesijanske poruke i osnovnu snagu njegova poslanja”¹⁰⁷, otkriva kršćane kao one koji su već susreli neizmjereno Božje milosrđe.

Darivanje i zahvaljivanje, koji nadvisuju sferu korisnosti i estetike, nalaze u obitelji naravnu sredinu, ukoliko ona, rođena iz ljubavi, stoji u službi ljubavi koja je najviši izraz zahvalnosti i besplatnog darivanja. Napušta se logika posjedovanja i raspolaganja da bi se ušlo u logiku življenja, potvrđujući tako primat „biti” nad „imati”. Iskustvo neposrednog susreta s „beskorisnima”, emarginiranima, siromašnima, starcima, malima i napuštenima, može razviti ovaj osjećaj zahvalnosti i potpomoći da se uđe u specifičnu dimenziju Crkve, tj. kulturnu i službenjsku u isto vrijeme, onu koja zahvaljuje Gospodinu i nosi Radosnu vijest siromasima.

Iskustva, kao biti pozvan po imenu, stvarati i živjeti mir, tražiti oproštenje i opraštati, posebno liturgijski blagdani kreću ovim iskustvima, nose u sebi jaki odgojni naboj u eklezijalnom smislu ukoliko izražavaju „zvanje”, „poslanje” i „darivanje” iskustva besplatnosti koja konačno dolaze od Boga.

Gostoljubivost – na našem putu k Ocu nismo sami, već zajednica, članovi Crkve, upravljani jedni na druge. Osjećamo potrebu za drugima, i oni za nama, i uzajamno se pomažući koračamo naprijed.¹⁰⁸ Sudjelovanje u istim radosnim i žalosnim iskustvima odnosi svaki oblik nepovjerenja i sebičnosti i stvara zajedništvo i solidarnost.

Sudjelovanje – spremnost i radost osobne zauzetosti, nadvladavanje delegiranja i samoživosti znači istovremeno ući u transcendentalnu dimenziju Božjeg suradništva u planu spasenja

čovječanstva.¹⁰⁹ Obitelj senzibilizira dijete u tom vidu i potiče stavove zauzetosti zauzimajući se neposredno za probleme drugih, pomaže mu da se uključi u razne dobrovoljne akcije, grupe, škole, župe, udruženja.

Staviti dijete-dječaka-mladića u dodir sa stvarnostima koje su u stanju sugerirati više od onog što one jesu: stvarnosti—znakovi, pomoći mu da razvije u sebi kritički pogled sposoban razabrati u pojavnome Božju prisutnost, te shvatiti značenje činjenice da je on/o dio velike Božje obitelji, jesu bitni elementi kršćanskog odgoja u obitelji.

Proces „posvješćenja” crkve/nosti/ nužno prolazi preko „iskustva” crkve/nosti/. Poštivati „vjerovanje” djeteta i upravljati ga da postane vjerovanje Crkve jest časna zadaća obitelji ukoliko spoznanje nevidljivog pretpostavlja posredovanje simbola obilježenih bogatim i izražajnim slikama što dolaze iz obiteljskog iskustva i lako se „čitaju” i usvajaju s oduševljenjem i neposrednošću.

Principi koji upravljaju ovim procesom (mogu se sažeto ponoviti) jesu:

- priznati prvenstvo religioznim vrednotama nad svim drugim: ljudskim, individualnim i socijalnim

- ostvariti u obiteljskoj jezgri ritam radosnog i siromašnog života (distanciranog od pretjerane komotnosti, blagostanja i ljudske providnosti)

- trsiti se biti sam ono što se želi da postanu djeca, te ih pratiti na putu

- naviknuti djecu na slobodnu poslušnost, ostaviti im prostor da se oslobode prisilnog djelovanja da bi prihvatili odgovornost djelovanja
- usmjeriti ih prema potpunom predanju i služenju bližnjega

- željeti i promicati djelotvornu suradnju s odgojiteljima

- poštivati ritam razvoja svakog pojedinca, uvijek u okviru zajedničkog ritma obitelji

107 IVAN PAVAO II, *Dives in misericordia*, br. 6.

108 Usp. E. PETRIK, *Mit meinen Kindern einen neuen Weg*, Wien, Fährmann-Verlag, 1970, str. 21.

109 Usp. G. CAMPANINI, *Linee di evoluzione...*, str. 41–42.

ginalna uloga budući da samo ona može prilagoditi odgoj svakom pojedinom djetetu, jedino ga ona može obuhvatiti u konkretnoj situaciji i predstaviti mu „najobiteljskiju” sliku stvarnosti. Njena odgojna kultura, karakteristična po neposrednosti i životnosti odnosa, tvori srž obitelji neotuđivih uloga, onaj primarni faktor svake moguće, uravnotežene i vedre izgradnje osobnosti. U krajnjoj liniji radi se o ambijentalnim uvjetima, pedagoški dragocjenim samo u onom teoretskom sustavu koji u osobnom povjerenju, odnosima prsnosti i pouzdanja, prepoznaje najbogatiji izvor ljudske formacije. Podudarnost momenata i okolnosti života s pitanjima kulture i duhovnih vrednota tvori *efikasnu metodiku* kojom raspolaže samo obitelj. Angažirajući cjelokupnost ljudskog bića u biološkoj i duhovnoj solidarnosti, ona ostaje vjerna svom mandatu da ponudi onu odlučnu formaciju po kojoj u obitelji djeca uče vjerovati ili ne vjerovati. Drugim riječima, dijete je sposobno biti vjernik ukoliko iz svojih životnih iskustava izvuče poticaj da se projicira prema stvarnostima koje nadilaze sama iskustva.

Može se dakle reći da se *odgoj za Crkvu*, kao *vid religioznog odgoja*, temelji na *odgojivosti čovjeka* uopće. Njezin kvalitetni vid – postajati Crkva – pretpostavlja preobražaj, tj. susret i sjedinjenje naravnog i nadnaravnog dinamizma u novu i višu funkciju koja je kršćansko djelovanje.

S druge strane, odgoj za Crkvu (i još šire – religiozni odgoj) nadilazi „opći odgoj”, jer Crkva utjelovljuje više od same ljudske dimenzije pa makar promatrane i u njenoj punini. Ovo *transcendiranje* počinje u oblasti obiteljskog komuniciranja, ali ovisi od njegovog premašaja. Što nesebičnije roditelji ostvare zajedništvo s djetetom, što više budu raspoloživi da se posvete njegovom služenju u dosljednosti s proklamiranom vjerom, tim će veće biti mogućnosti uspjeha za prijelaz s područja ljudskog na područje vjere, sa društvenosti na crkvenost.

Pedagogija svakidašnjeg života koja nalazi svoj odjek u otkrivanju Božje inicijative ljubavi putem konkretnih obiteljskih iskustava, koristit će se dakle životnom situacijom djeteta-dječaka-adolescenta koja je jedini način *utjelovljenja kateheze*. Tako se potvrđuje da čovjek „*odgajanik*” i čovjek „*spašenik*” ne stoje kao dva bića jedno nasuprot drugom, već je to *jedinstvo u stupnjevitosti*. Prema kršćanskom shvaćanju čovjek u samoj svojoj odgojivosti posjeduje strukturu spasivosti. Tako se čovjek u svom razvoju otkriva kao onaj koji gleda na zadnji smisao s potrebom da se veže za nj.¹¹¹

¹¹¹ Usp. E. J. BIRKENBEIL, *Pedagogik in ihrem christlichen Ursprung. Innovation zum Dialog zwischen Pedagogik und Theologie*, Freiburg, Herder, 1978, str. 249–256.